

Maja Miše

Grčka i helenistička keramika iz Farosa u Arheološkome muzeju u Splitu (stari fond)

Maja Miše
HR 21 000 Split
Sveučilište u Splitu
Odjel za humanističke znanosti
Radovanova 13

UDK: 904: 738 (497.5 Stari Grad) "652"
UDK: 904: 738 (497.5 Split) "652"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 25. 3. 2005
Prihvaćeno: 15. 4. 2005

U starom fondu Arheološkoga muzeja u Splitu nalazi se 41 posuda iz Farosa. Većina ih pripada posudama s crnim premazom, ali zastupljene su i crvenofiguralne te Gnathia posude, kao i obična ili neukrašena fina keramika, a datira se od 4. do 1. st. pr. Kr. Njihovom analizom utvrđena je lokalna farska keramička produkcija. Osim lokalne proizvodnje utvrđeni su i importi iz južnoitalskog područja, dok se mali unguentarij br. 23 ističe kvalitetom premaza i ukrasa te možda predstavlja import iz same Grčke.

Ključne riječi: Faros, keramika, crvenofiguralne posude, posude s crnim premazom, Gnathia posude, obične ili neukrašene posude, lokalna keramička produkcija

U depou grčko-helenističke zbirke i u izložbenoj dvorani Arheološkog muzeja u Splitu (dalje u tekstu AMS) nalazi se 41 posuda iz Staroga Grada, antičkog Farosa na otoku Hvaru.¹ U posjed Muzeja stigle su kupnjom ili darovnicom vlasnika polja na kojima su pronađene u razdoblju od kraja 19. do sredine 20. stoljeća. Dio posuda pripada zbirci Maroli, koja je kupljena 1897. godine. Nažalost, za većinu posuda u inventarnim knjigama AMS-a nema podataka o njihovoj dospijeću u muzejski inventar, što iznenađuje s obzirom na činjenicu da su neke posude brižno lijepljene, a neke čak i rekonstruirane, a znamo samo da stižu iz Farosa. Nešto više podataka ima o posudama s nalazišta Knežine, istočno od grada. Naime, godine 1920. gospodin Vranković, vlasnik polja, obavijestio je don Franu Bulića o otkriću dva groba na svojoj zemlji. U jednome je bila odrasla osoba, a u drugome dijete.² Tom je prigodom gospodin Vranković pronađene posude darovao AMS-u. To su lebes gamikos (kat. br. 30), skyphos (kat. br. 14), dno oinochoe (kat. br. 33), ulomak unguentarija (kat. br. 40), dva mala vrča s jednom ručkom (kat. br. 13 i 11) te dvije apulske crvenofiguralne lekane (kat. br. 1 - 4). Vjerojatno su lekane i lebes gamikos pronađeni kao grobni prilozi u ženskom grobu, dok su skyphosi, mali vrčevi s jednom ručkom i unguentariji prilozi dječjega groba.

Za poljodjelskih radova godine 1898. otkrivena su četiri groba s prilozi na nalazištu Garmice u blizini Farosa. U njima su pronađeni svjetiljka (kat. br. 29), unguentarij (kat. br. 26) i dva ulomka metalnog predmeta (H inv. br. 3646); čuvaju se u AMS-u.³ Don Frane Bulić spominje i pronađeni kotylos.⁴ No, ta posuda nije uvedena u inventarne knjige i ne nalazi se u starom fondu AMS-a te vjerojatno nije ni stigla u Muzej. Posude pronađene na nalazištima Knežine i Garmice bile bi jedini nalazi iz arheološkog konteksta ovoga farskog starog fonda AMS-a. Budući da je većina posuda sačuvana u cijelosti, možemo pretpostaviti da su pronađene u grobovima.

Grčka i helenistička keramika iz Farosa usputno se spominje u radovima Šime Ljubića, Mladena Nikolancija i Petra Lisičara.⁵ Branka Migotti prva se ozbiljnije pozabavila proučavanjem keramike iz Farosa objavivši u dva navrata, 1986. i 1989. godine, grčko-helenističku zbirku starogradske keramike iz Arheološkog muzeja u Zagrebu.⁶ U novije vrijeme o starogradskoj keramici piše Miroslav Katić, i to u katalogu *Pharos-antički Stari Grad*, 1995. godine,⁷ a potanje 1999.⁸ i 2000. godine.⁹ O starogradskoj keramici

i njezinoj lokalnoj proizvodnji godine 2002. pišu Branko Kirigin, John Hayes i Peter Leach objavljivanjem preliminarnih rezultata iskopavanja u Farosu iz 1993. i 1996. godine, u okviru Projekta Jadranski otoci.¹⁰ Napokon, 2004. godine Branko Kirigin donosi sintezu dosadašnjeg stanja proučavanja starogradske keramike i, koristeći se tradicionalnom klasifikacijom, nadopunjuje ju dijelom nalaza o kojima ću ovdje detaljnije pisati.¹¹ Svi znanstvenici koji su ozbiljnije proučavali starogradsku keramiku spominju postojanje lokalne keramičke radionice u antičkome Farosu. Tako Branka Migotti pretpostavlja njezino postojanje na temelju ulomka kalupa za lijevanje terakotnih figurica.¹² O farskim radionicama i njihovoj ekspanziji na bosanskohercegovačko područje opširno raspravlja Miroslav Katić.¹³ Sustavnim arheološkim istraživanjima u okviru Projekta Jadranski otoci prepoznate su neke tipične farske posude te mali nosači posuda u keramičkim pećima.¹⁴ Značajno je da još nisu pronađeni tragovi keramičke peći u Farosu. No, prilikom rekognosciranja okolice Farosa 1983. godine pronađeno je dosta keramičkog otpada ili škarta uz južni dio grada.¹⁵ Istraživanjima službe zaštite keramički je otpad pronađen po cijelom Farosu, a Miroslav Katić spominje kako su uz južne bedeme grada pronađeni "dislocirani" dijelovi keramičke peći.¹⁶

Od stilova u farskom starom fondu AMS-a zastupljene su crvenofiguralne posude, posude s crnim premazom, koje su najbrojnije, zatim Gnathia-posude i obične ili neukrašene fine posude. Važnost ove male zbirke farskih posuda staroga fonda AMS-a je u kvaliteti njihove izvedbe te one zajedno s grčko-helenističkim materijalom Arheološkog muzeja u Zagrebu, koje je objavila Branka Migotti,¹⁷ i ostalim keramičkim posudama objavljenima na drugome mjestu, pridonose boljem poznavanju starogradske keramičke posuda i prepoznavanju lokalne keramičke proizvodnje u Farosu.

Crvenofiguralne posude

Tehnika ukrašavanja posuda crvenim figurama pojavila se u Ateni oko godine 530. pr. Kr., kad je u modi još bila crnofiguralna tehnika.¹⁸

U grčkim kolonijama u južnoj Italiji razvija se krajem 5. st. pr. Kr. poseban stil ukrašavanja crvenofiguralnih posuda, a početkom 4. st. pr. Kr. počele su se naveliko proizvoditi u radionicama grčkih kolonista u Apuliji, Lukaniji, Kampaniji i Siciliji, odakle su stizale i

¹ Zahvaljujem dr. Branku Kiriginu što mi je omogućio objavljivanje farske keramike iz starog fonda AMS-a te mi dao na uvid svu potrebnu literaturu. Ovaj je rad nastao u okviru projekta Branka Kirigina *Grčka i helenistička keramika u srednjoj Dalmaciji od 1. do 4. st. pr. Kr.*, što ga financira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske (br. 0258004).

² Gaffney, Kirigin, Petrić, Vujnović/Čače 1997, str. 179. (broj nalazišta SG 0009.00).

³ Gaffney, Kirigin, Petrić, Vujnović/Čače 1997, str. 194 (broj nalazišta SG 0031.00); Bulić 1898, str. 200.

⁴ Bulić 1898, str. 200.

⁵ O tome potanje Kirigin 2004a, str. 151.

⁶ Migotti 1986 i 1989.

⁷ Katić 1995, str. 123-124.

⁸ Katić 1999-2000, str. 49-58.

⁹ Katić 2000, nepublicirani magisterij.

¹⁰ Kirigin, Hayes, Leach 2002, str. 241-261.

¹¹ Kirigin 2004a, str. 151-173.

¹² Migotti 1989, str. 30.

¹³ Katić 1995, str. 124.

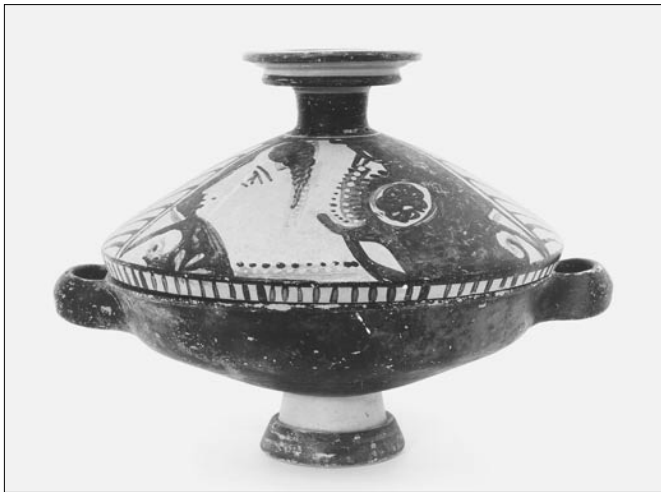
¹⁴ Kirigin, Hayes, Leach 2002, str. 249-250.

¹⁵ Kirigin 2004a, str. 97.

¹⁶ Katić 1999-2000, str. 50.

¹⁷ Migotti 1989, str. 19-34.

¹⁸ Boardman 1997, str. 7.

Slika 1.

Slika 2.

na našu obalu. Njihove proizvode stručnjaci dijele na slikare, stilove ili skupine. Prve klasifikacije južnoitalske slikane keramike, crvenofiguralne i Gnathia-keramike, temeljile su se na stilskoj analizi povjesničara umjetnosti, a ne na arheološkim stajalištima, odnosno na uvidu u arheološki kontekst nalaza. Novija istraživanja u Grčkoj i južnoj Italiji vjerojatno će u budućnosti ponuditi nov sustav klasifikacije i datacije. No, za sada je općenito prihvaćena tradicionalna datacija i periodizacija.

Obje lekane iz Farosa, kat. br. 1 - 4, tipičan su primjer apulskoga crvenofiguralnog slikarstva.¹⁹ Lekane su, inače, posude u kojima su se držali ženski toaletni preparati, a njihova proizvodnja usko je povezana s crvenofiguralnom keramikom.²⁰ Donji dijelovi lekana kat. br. 2 i 4 jednostavno su crno premazani, dok su na poklopcima kat. br. 1 i 3 naslikane ženske glave u profilu, koje možda predstavljaju Perzefonu.²¹ Nalazimo ih u velikom broju po nalazištima u južnoj Italiji, u Tarantu i Metapontu, a kod nas sličan slikani motiv nalazimo na lekanama iz Isse.²² Donji dio lekane kat. br. 5 drugačijeg je oblika i manjih je dimenzija od ostalih dviju lekana kat. br. 1 - 4, a posuda oblikom slična pronađena je u Issi.²³

Katalog crvenofiguralnih posuda:

1. POKLOPAC LEKANE, inv. br. Fb 760 (Sl. 1 i 2)
Nalazište: Knežine.
Nabavljeno: 1922. g., dar V. Vrankovića, vlasnika polja.
Dimenzije: vis. 9,7 cm, promjer 19,2 cm.
Očuvanost: poklopac je slijepljen u 4 ulomka, očuvanost je dobra.
Opis: koničan oblik poklopca s profiliranom drškom na vrhu koja završava u obliku diska, rub poklopca je ravan. Crni i smeđi premaz. Dekoracija: površina poklopca je radialno podijeljena u četiri polja u kojima se izmjenjuju motivi palmeta i dvije ženske glave u lijevom profilu s ogrlicom na vratu; kosa je počesljana u *kekryphalos*, dok su sa strane volute. Na dršci poklopca je šesterokraka rozeta. Rub poklopca ukrašen je vertikalnim crtama. Fino pročišćena žuta glina.
Objavljeno: Kirigin 2004a, str. 155, T. XXXI, C.
Datacija: od 350. do 300. g. pr. Kr.
Analogije: u južnoj Italiji ovakve posude pronađene su na nekoliko nalazišta, no meni su bili dostupni samo primjeri iz Taranta: Lippolis 1994, str. 305, sl. 235, str. 306, sl. 237 i Herakleje: Pianu 1990, T. XV, 2,3, T. XVIII,3, T. XIX, 4 i 3, T. XX, 4; slične slikane motive ženskih glava u profilu donosi Trendall 1973, T. XLI/5, i Trendall 1989, sl. 227, sl. 237, sl. 254, sl. 317, sl. 405, sl. 446.
2. DONJI DIO LEKANE BR. 1, inv. br. Fb 761 (slika 1 i 2)
Nalazište: Knežine.
Nabavljeno: 1922. g., dar V. Vrankovića, vlasnika polja.
Dimenzije: vis. 9 cm, širina dna 6,5 cm, širina otvora 16,5 cm.
Očuvanost: posuda je u cijelosti sačuvana, kao i premaz.
Opis: plitka posuda, dvije masivne horizontalne ručke nalaze se ispod otvora koji je profiliran, konična stopa s podnožjem, dno stope je ravno s konkavnim ispupčenjem u sredini. Lijep crni premaz, ponegdje s iridacijom, rub stope je obojan, a pojas nad njim pošteđen. Fino pročišćena blijedožuta glina.
Objavljeno: Kirigin 2004a, str. 155, T. XXXI, C.
Datacija: od 350. do 300. g. pr. Kr.
Analogije: kao posuda br. 1.

¹⁹ Južnoitalske crvenofiguralne posude i njihove radionice detaljno proučava A. D. Trendall, *The Red-Figured Vases of Lucania, Campania and Sicily*, Oxford 1967, s tri dodatka publicirana u *Bulletin of the Institute of Classical Studies* (I, *Bull. Supp.* 26, 1970, II, *Bull. Supp.* 31, 1973, III, *Bull. Supp.* 41, 1983) i A. D. Trendall and A. Cambitoglou, *The red-figured Vases of Apulian*, Vol I., Oxford 1987 i Vol. II, Oxford 1982, i *Supplement I* u *Bulletin of the Institute of Classical Studies*. Osim Supplementa br. 26 iz 1970. i 31 iz 1973. objavljenoga u *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, te glavne publikacije nisu mi bile dostupne.

²⁰ Sparkes i Talcott 1970, str. 270.

²¹ Trendall 1989, str. 93.

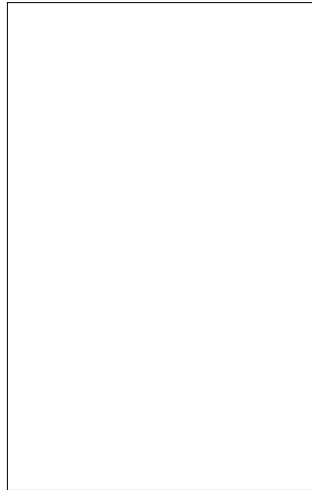
²² Kirigin 1986, str. 22, br. 35.

²³ Kirigin 1985, sl. 3, T. II.

NEMA SLIKE 04

Slika 3.

Slika 4.

Slika 5.

3. POKLOPAC LEKANE, inv. br. Fb 763 (Sl. 3 i 4)

Nalazište: Knežine.

Nabavljeno: 1922. g., dar V. Vrankovića, vlasnika polja.

Dimenzije: vis. 11,5 cm, promjer 19,5 cm.

Očuvanost: poklopac je rekonstruirao Ivo Donelli tijekom 1980-ih godina od četiri ulomka.

Opis: koničan oblik poklopca s profiliranom drškom na vrhu, koja završava u obliku diska, rub poklopca je ravan. Razrijeđeni crnosmeđi premaz po poklopcu. Dekoracija: površina poklopca radialno je podijeljena u četiri polja u kojima se izmjenjuju motivi palmeta i dviju ženskih glava u lijevom profilu s ogrlicom na vratu (sačuvana je samo jedna), kosa počešljana u *kekryphalos*. Na dršci poklopca je deseterokraka rozeta. Rub poklopca ukrašen je vertikalnim crtama. Fino pročišćena blijedožuta glina.

Objavljeno: Kirigin 2004a, str. 155, T. XXXI, D.

Datacija: 350. do 300. g. pr. Kr.

Analogije: kao posuda br. 1.

4. DONJI DIO LEKANE BR. 3, inv. br. Fb 762 (Sl. 5)

Nalazište: Knežine.

Nabavljeno: 1922. g., dar V. Vrankovića, vlasnika polja.

Dimenzije: vis. 10 cm, širina dna 6,6 cm, širina otvora 16,5 cm.

Očuvanost: posudu je rekonstruirao Ivo Donelli tijekom 1980-ih godina.

Opis: plitka posuda, dvije masivne ručke nalaze se ispod otvora koji je profiliran, konična stopa s podnožjem, dno stope je ravno, s koničnim ispupčenjem u sredini. Lijep crni premaz, donji dio i stopa pošteđeni. Rub stope i konkavni dio dna također su obojani. Fino pročišćena blijedožuta glina.

Datacija: 350. do 300. g. pr. Kr.

Analogije: isto kao i posuda pod brojem 2.

5. DONJI DIO LEKANE, inv. br. Fb 822 (Sl. 12.1)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: početkom 20. stoljeća.

Dimenzije: vis. 5,6 cm, širina dna 4 cm, širina oboda 10 cm.

Očuvanost: posuda je u cijelosti sačuvana, samo je premaz dijelom otpao.

Opis: plitka posuda s profiliranim rubom i visokom prstenastom stopom s podnožjem, plitki žlijeb između recipijenta i stope posude. Dekoracija: tamnosmeđi premaz, dijelom crven, stopa obojena i odozdo. Fino pročišćena blijedožuta glina.

Datacija: sredina i druga polovica 4. st. pr. Kr.

Analogije: Kirigin 1985, sl. 3, T. II; Lippolis 1994, str. 305, sl. 235.

Posude s crnim premazom

Ukrašavanje posuda ili prekrivanje površina posuda crnim premazom karakteristično je za grčku keramiku od arhajskog do helenističkog razdoblja, a susrećemo ga i na ranorimskim posudama. Atena je bila vodeće središte proizvodnje posuda s crnim premazom. Njezini proizvodi izvozili su se diljem Mediterana od 6. do kasnog 5. st. pr. Kr.²⁴ Na prijelazu 5. u 4. st. pr. Kr. ove posude najraširenije su u južnoj Italiji, na području Apulije, gdje se osnivaju lokalne keramičke radionice u Tarantu i Metapontu.²⁵ Njihovi proizvodi zamijenit će atenske importe i osvojiti ostala tržišta, kako u južnoj Italiji, tako i na našoj obali. Osobina ove keramike je više ili manje sjajan, gotovo metalni premaz površine, koji je u kontrastu s bojom gline. Ovakav način ukrašavanja u našoj literaturi kod različitih autora ima i različite nazive. Tako stariji autori rabe naziv crnofirirana keramika.²⁶ Branka Migotti za ove posude rabi naziv crnoglazirana keramika.²⁷ Miroslav Katić upotrebljava naziv crnoglazirana ili kampanska keramika.²⁸ Naziv kampanska keramika također je općeprihvaćen termin, a označava keramiku s crnim premazom koja se

²⁴ Hayes 1984, str. 21.

²⁵ De Julis 1997, str. 85.

²⁶ Nikolanci 1954-1957, str. 52-59.

²⁷ Migotti 1986, str. 147-178 i 1989, str. 19-34.

²⁸ Katić 1995, str. 123-124, i 1990-2000, str. 49-58.

proizvodila u zapadnom Sredozemlju od 4. do 1. st. pr. Kr.²⁹ Branko Kirigin ovu vrstu keramike naziva crnosjajnom, koji termin možda najbolje odgovara značajkama ovog tipa keramike.³⁰ Engleski termin *black-gloss*, njemački *Glanztönfilm* i talijanski termin *vernice nera* najbolje karakteriziraju ovu keramiku. Međutim, *firmis* u hrvatskom jeziku označava uljevitu ili smolastu tekućinu kojom se mažu predmeti od drva ili kovine kako bi se zaštitili od vlage, dok *glazura* znači tanki staklasti sloj kojim se prevlače keramički proizvodi kako bi se učinili trajnijima i vodonepropusnima.³¹ Pojedini znanstvenici zastupaju teoriju kako se premaz nanosio nakon pečenja posude, a bio je pomiješan sa životinjskom krvlju te se posuda pekla na relativno niskoj temperaturi.³² No, kako bismo riješili zbrku oko naziva ove rasprostranjene keramike, ovdje donosim opis metode nastajanja crnog sjajnog premaza kojom su se služili atički keramičari, a predložio ju je J. M. Hemelrijk nakon kemijskih analiza sastava gline i premaza.³³ Sjajna prevlaka koja se koristila za dekoraciju posuda napravljena je od iste gline kao i tijelo posude. Naime, keramičari su upotrebljavali fino pročišćenu glinu za izradu posude, dok su za premaz rabili još pročišćeniju glinu. Premaz su dodavali dok je posuda još bila na kolu, odnosno dok je još bila dovoljno vlažna. Kako bi se postigla crna boja posude, premazu se dodavalo željezo. Naime, željezov tri oksid (Fe₂O₃) je crven, ali kada se peče u redukcijskom procesu prelazi u željezov dva oksid (FeO) i željezov oksid (Fe₃O₄), koji su crne boje. Proces proizvodnje crveno-crnog učinka je jednostavan, ali zahtijeva preciznost i iskustvo, ne samo u izradi premaza nego posebno u kontroli temperature pečenja. Atička keramika pečena je u tri faze: oksidacijskoj, s otvorenim zračnim ventilima, do temperature od 800° C, redukcijskoj, sa zatvorenim zračnim ventilima, do temperature od 950° C, nakon kojeg slijedi hlađenje pod istim redukcijskim uvjetima do 900° C, te posljednja faza reoksidacije, sa zatvorenim zračnim ventilima. Crni premaz je nepropustan za zrak i stoga ostaje crne boje, dok glina ponovno postaje crvene boje, uključujući i dijelove odmah ispod premaza. Dakle, važna reakcija događala se na visokim temperaturama. Postupak je bio riskantan jer je na visokim temperaturama postojala mogućnost pucanja površine posude. Imajući u vidu opisanu metodu nastajanja crnog sjaja na keramici, za koju je važan element željezo, u duhu hrvatskog jezika za ovu vrstu keramike predlažem naziv *posude s crnim premazom*.

Ovakvom metodom nanošenja premaza neki dijelovi posude mogli su ostati neukrašeni, kao ručke i unutrašnjost posude. Stope i dna posuda također su mogli biti premazani ili pak ukrašeni koncentričnim krugovima na nepremazanom dijelu, kao mali farski vrčevi s jednom ručkom, kat. br. 6 do 9, te skyphos br. 14.

U kasnom 5. i u 4. st. pr. Kr. uveden je običaj urezivanja crta na premazanim posudama, a takav način ukrašavanja temeljio

se na kontrastu crne površine i urezanog dijela na kojem se vidjela boja gline.³⁴ Lijep primjer ovako ukrašene posude je mali unguentarij tankih stijenki iz Farosa, kat. br. 23. Posude s crnim premazom nerijetko su imale i ostale urezane i pečatirane ukrase, kanelure, te ukrase slikane nakon pečenja, a najbolji primjer za to je Gnathia keramika, koju pojedini autori uvrštavaju u ovaj stil.³⁵ No, zbog svojega karakterističnog ukrasa, Gnathia-keramika ipak spada u posebnu podvrstu posuda s crnim premazom. U kasnijim razdobljima ovako ukrašenih posuda premaz je zauzimao samo dio površine posude, a izvodio se metodom uranjanja posuda u premaz. A. J. N. W. Prag naziva ove posude *polupremazanima*, odnosno *semi-glazed ware*, a većina ih se datira u 3. st. pr. Kr.³⁶ Ovakvim načinom ukrašavanja obično bi donji dio posude i stopa ostali pošteđeni premaza. Ta metoda koristila se i za ukrašavanje nekih farskih posuda (mali vrčevi s jednom ručkom kat. br. 9 i 12, kantharosi kat. br. 18 i 19 i unguentariji br. 24 i 25).

U kasnijim razdobljima te u lokalnim radionicama pokušat će se imitirati sjajni crni metalni premaz atičkih radionica, ali on u većini slučajeva nije ni crn ni sjajan. Naime, već je spomenuto kako za postizanje crnog premaza posudu valja pomno peći, jer svaka pogreška u pečenju premazu daje drugačiju boju. Boje na posudama mogu varirati od tamnosive, preko crvenkastosmeđe i zelenkaste do mat boje. Imajući u vidu raznolikost boja premaza, A. J. N. W. Prag je za ovako ukrašenu keramiku predložio naziv *imitation glaze* ili *pseudo black glaze*, odnosno *posude s imitacijom crnog premaza* ili *pseudo-posude s crnim premazom*.³⁷ No, ako premaz na posudi nije sjajan, to može značiti i da je preko njega bila neka druga boja, koja je nestala, odnosno otpala.³⁸ Većina posuda starog fonda AMS-a iz Farosa ima premaz u različitim crvenkastim, smeđim i mat bojama ili im je premaz otpao te mogu biti dokaz o postojanju lokalne keramičke radionice.

Mali vrčevi s jednom ručkom

Starom fondu keramike iz Farosa u AMS-u pripada osam vrčeva s jednom ručkom. Među njima razlikuju se dva tipa. Prvi tip čine standardni oblici (kat. br. 6 i 7), koji se pojavljuju na nalazištima diljem Sredozemlja.³⁹ Za ovaj tip posuda koristi se engleski nazivi *mug* i *jug*,⁴⁰ što označava vrč, ili *juglet*,⁴¹ što označava vrčić. Vrčevi iz farskog starog fonda AMS-a malih su dimenzija, odnosno visoki su od 8 do 13 cm. Male dimenzije vjerojatno sugeriraju njihovu votivnu i funeralnu namjenu. Također se pretpostavlja da su služili kao vojnički pribor za piće.⁴² Rebrasti ukras karakterističan je za ovaj tip posuda. John Hayes smatra kako su nastali od vrčeva tzv. Pheidian-tipa, koji je nazvan po nalazu iz Olimpije

³⁴ Sparkes, Talcott 1970, str. 18.

³⁵ Hayes 1984, str. 1.

³⁶ Prag 1992, str. 67-70.

³⁷ Prag 1992, str. 68.

³⁸ Hemelrijk 1991, str. 255.

³⁹ Vidi analogije u kataloškim jedinicama br. 6 i 7.

⁴⁰ Sparkes i Talcott 1970, str. 69-72.

⁴¹ Hayes 1984, str. 32-33 i 58.

⁴² Sparkes, Talcott 1970, str. 70-72.

²⁹ Kirigin 2004a, str. 163.

³⁰ Kirigin 2002 i 2004a.

³¹ Klaić 1981., vidi pod *firmis* i *glazura*.

³² Hayes 1984, str. 1.

³³ Hemelrijk 1991, str. 236-237.

s grafitom *Pheidias*, a imale su rebrasto tijelo i jednu ručku.⁴³ U Ateni su bile popularne u drugoj polovici 5. st. pr. Kr.⁴⁴ Međutim, premaz i sjaj kod farskih posuda nije toliko intenzivan, a ni rebrasti ukras nije tako dobro izveden te su vrčevi vjerojatno imitacija atičkih primjera. Stratigrafskim iskopavanjima u okviru Projekta Jadranski otoci u Farosu je pronađen isti tip rebrastog vrča, a arheološki kontekst datira ga od oko 350. do 325. g. pr. Kr., te se drži kako ove posude predstavljaju lokalnu isejsku produkciju.⁴⁵ No, takvih vrčeva, koliko mi je poznato, za sada u Issi nema. Posuda istog oblika pronađena je u grobu ilirskog ratnika u Kačnju u Bosni i Hercegovini, koju Zdravko Marić naziva posudom grčkoga tipa ili posudom za vino, te smatra da je ona import iz lokalnih istočnojadranskih radionica.⁴⁶ Najviše analogija za taj tip pronalazimo u južnoj Italiji. U Bariju je pronađen sličan vrč samo s nižom stopom i užim vratom, a datira se u početak posljednje četvrtine 4. st. pr. Kr.⁴⁷ Na Siciliji, u Libertini pronađene su iste posude zajedno s novcem Timoleona (334.-336. g. pr. Kr.).⁴⁸

Drugome tipu pripadaju mali farski vrčevi s jednom ručkom (kat. br. 8 - 13) karakteristična oblika, koji su za sada pronađeni jedino u Farosu. Njihov oblik razlikuje se od vrčeva s jednom ručkom s ostalih helenističkih nalazišta, primjerice od isejskih posuda. Naime, isejski su vrčevi elegantnijeg oblika, s uskim vratom i naglašenim donjim dijelom, s ručkom S-profila koja nadvisuje otvor posude, te s malom prstenastom stopom, a kontekst nalaza u grobovima datira ih u helenističko razdoblje.⁴⁹ Ovaj oblik farskih vrčeva s jednom ručkom sličan je atičkim i korintskim primjercima vrčeva s jednom ručkom, koji su elegantniji, odnosno s nešto nižim ramenima i crnog, gotovo metalnog sjaja.⁵⁰ Farski oblici vjerojatno su imitacija njihove proizvodnje. Međutim, kako za sada nema mnogo objavljenog keramičkog materijala s Parosa, pradomovine Farana (premda je pronađena okrugla keramička peć),⁵¹ ne može se govoriti o tome jesu li lokalni farski tipovi posuda nastali na tradiciji parskih.⁵² Na ovome tipu vrčeva s jednom ručkom premaz je nanesen po cijeloj posudi ili uranjanjem posude, te je na većini vrčeva istrošen ili je otpao. Bez obzira na primjenu različitih metoda nanošenja premaza, farski vrčevi s jednom ručkom po obliku, ali i po istoj žutoj boji gline upućuju na zaključak kako se vjerojatno radi o lokanom proizvodu te ih možemo općenito datirati u helenističko razdoblje.

Skyphosi

Farskom starom fondu AMS-a pripadaju četiri skyphosa, od kojih su kat. br. 14 i 15 cijele posude, a kat. br. 16 i 17 ulomci donjeg dijela posuda. Prema obliku, skyphosi kat. br. 14 i 15 pripadaju atičkom tipu skyphosa, koji su se razvili iz korintskog tipa u 6. st. pr. Kr. Tijekom 5. st. pr. Kr. njihov oblik se mijenjao, odnosno poluloptasti oblik posude, koja ima najširi promjer u otvoru, od kraja 4. st. pr. Kr. počinje dobivati elegantniji oblik. Naime, gornji dio posude je vertikaln, dok se donji dio naglo sužava i prelazi u visoku prstenastu stopu te time posuda dobiva S-profil. Ručke se spuštaju od otvora prema trbuhu, a njihovi krajevi međusobno se primate te tvore trokutast izgled.⁵³ Oba skyphosa, kat. br. 14 i 15, po cijeloj površini imaju mutnozelenkasti premaz te se može reći kako pripadaju *imitaciji posuda s crnim premazom*, a mogu biti lokalni proizvodi. Ta dva primjerka nisu jedini primjer atičkog tipa skyphosa iz Farosa. Isit tip nalazi se u farskoj zbirci Biankini u Arheološkome muzeju u Zagrebu;⁵⁴ zatim, dva primjerka iz Farosa objavljena su u *Katalogu Pharos*,⁵⁵ a isti tip pronađen je u Farosu prilikom iskopavanja u okviru Projekta Jadranski otoci.⁵⁶

Ulomak skyphosa kat. br. 16 po obliku bi također mogao pripadati atičkome tipu.

Skyphosi s profiliranom stopom, poput ulomka kat. br. 17, pronađeni su u grobnim cjelinama u Tarantu, gdje se datiraju u fazu Taranta B1, odnosno od 325. do 300. g. pr. Kr.⁵⁷

Kantharosi

Starom fondu AMS-a pripadaju dva kantharosa iz Farosa, kat. br. 18 i br. 19. Posebno je zanimljiv kantharos kat. br. 18, s finim sjajnim premazom i slikanim ukrasom na vratu. Kantharos istog oblika, istih dimenzija i sa slikanom dekoracijom na vratu pronađen je na rtu Ploče. No, ovaj potonji na trbuhu ima bradavičasti ukras,⁵⁸ dok farski ima urezani žlijeb. Isti tip našeg kantharosa, sa sličnim ukrasom izvedenim u kombinaciji urezanih i slikanih motiva, pronađen je u japodskoj nekropoli Ribiću, u Bosni i Hercegovini, u dolini rijeke Une, u grobnici ratnika br. 122. Zdravko Marić datirao je grobnicu u V.a fazu nekropole, odnosno od 35. g. pr. Kr. do 10./20. g. posl. Kr., prema karakterističnim fibulama.⁵⁹ Radi se o jednostavnim žičanim fibulama srednjolatske sheme, koje su, prema Zdravku Mariću, bile dugo u upotrebi na području doline Une.⁶⁰ Datacija grobnice ratnika iz Ribića, u kojoj se nalaze helenistički kantharos i srednjolatski tipovi fibula, na prijelazu iz stare u novu eru, teško je prihvatljiva. Naime, Dragan Božič, opisujući razvoj keltskoga srednjolatskog tipa fibula iz Mokronoga, ustvrdio je kako u mlađem dijelu srednjolatskog razdoblja, odnosno u fazi Mokronog II.b, datiranoj od 180. do

⁴³ Hayes 1984, str. 33, sl. 51.

⁴⁴ Sparkes, Talcott 1970, str. 72.

⁴⁵ Kirigin, Hayes, Leach 2002, str. 247.

⁴⁶ Marić 1959, str. 95, T. I/4.

⁴⁷ Chiéco-Bianchini Martini 1964, sl. 24/15.

⁴⁸ Tusa 1959, sl. 4.2, 3.2.

⁴⁹ Kirigin, Marin 1985, str. 48, sl. 3.1 i 2.

⁵⁰ Sparkes i Talcott 1970, str. 262-283; Edwards 1975, br. 280.

⁵¹ Kirigin 2004a, str. 52.

⁵² Usmeno me upozorio dr. Kirigin.

⁵³ Sparkes, Talcott 1970, str. 81-85; Edwards 1975, str. 68.

⁵⁴ Migotti 1989, str. 24., T. 2/1.

⁵⁵ Jeličić-Radonić, Rauter Plančić 1995, str. 69, br. 28 i str. 82 br. 44.

⁵⁶ Kirigin, Hayes, Leach 2002, str. 249, T. IV/E 1.

⁵⁷ Lippolis 1994, str. 250.

⁵⁸ Kirigin 2004b, str. 142-150.

⁵⁹ Marić 1968, str. 5-80.

⁶⁰ Marić 1968, str. 24-34, T. XII 12 i 14.

110. g. pr. Kr., ovakav tip fibula dobiva prošireni luk i spiralu s većim brojem navoja,⁶¹ što bi odgovaralo tipu fibula iz grobnice u Ribiču. Uz to, Nives Majnarić-Pandžić, proučavajući keltske fibule srednjolatske sheme u Slavoniji i Srijemu, donosi fibulu pseudo-srednjolatskog tipa iz Surčina, koju datira u kraj 2. i početak 1. st. pr. Kr.⁶² Ova je fibula po obliku i dimenzijama slična fibuli na T. XII, 14 iz grobnice br. 122 u Ribiču. Dakle, grobnicu ratnika br. 122 iz Ribiča u kojoj se, pored opisanih fibula nalazi i kantharos, možemo datirati, na temelju iznesenih datacija fibula srednjolatskog tipa, u sredinu i drugu polovicu 2. st. pr. Kr. No, i sam Zdravko Marić navodi za kantharos iz grobnice br. 122 kako je to posuda kasnohelenističkog tipa te je stigla u Ribič u ranijim razdobljima, najvjerojatnije iz gradova s jadranske obale.⁶³ Zanimljivo je kako je Maja Parović-Pešikan opisala istu posudu, odnosno kantharos, te je na temelju stilskih analiza, bez arheološkog konteksta nalaza, datirala u 3./2. st. pr. Kr.⁶⁴ Kako bližih analogija, osim navedenog, za ovaj tip kantharosa nema, on bi mogao bi biti proizvod lokalne farske radionice koji je trgovačkim vezama dospio na područje Bosne i Hercegovine. Već je Miroslav Katić pretpostavio kako je farska radionica imala na bosanskohercegovačkom području tržište za slikanu keramiku i amfore.⁶⁵ Pronađeni kantharos u nekropoli Ribiču također upućuje na zaključak kako je i fina keramika s crnim premazom odlazila u Bosnu i Hercegovinu. Naš kantharos vjerojatno vuče podrijetlo iz atičkog tipa kantharosa, koji imaju fini sjajni crni premaz i veće ručke.⁶⁶

Mali kantharosi sferična oblika kao kat. br. 19 pojavljuju se sredinom 3. st. pr. Kr. u grobnim cjelinama nekropole u Tarantu. Ettore De Julis je primijetio kako se na ovakvim oblicima kantharosa pojavljuje karakterističan premaz, koji on naziva *la ceramica a vernice nera tarda*, odnosno *kasnijom keramikom s crnim premazom*, a smatra je jednim od posljednjih proizvoda apulskih radionica od sredine 3. do sredine 2. st. pr. Kr.⁶⁷ dok Enzo Lippolis datira ove kantharose u fazu C nekropole u Tarantu, odnosno od 275. do 225. g. pr. Kr.⁶⁸

Zdjela

Farskom starom fondu AMS-a pripada soljenka kat. br. 20 i mala zdjela kat. br. 21. Brojnost njihovih nalaza u kućnim odlagalištima, upućuje na zaključak da su se koristile zajedno. Oba tipa posuda pojavljuju se u velikom broju različitih oblika. Soljenke su, zbog svojega jednostavnog oblika, dugo bile u upotrebi, te nisu pouzdane za bliže datiranje. Ovakav oblik posude za sol podvrsta je šire skupine tzv. ehinus-zdjela, koje su tako nazvane prema sličnosti s dijelom kapitela korintškoga stupa.⁶⁹ Fini crni premaz

na soljenki kat. br. 20 pokazuje kako se posuda pomno izrađivala. Ovo nije jedini primjer takvog tipa posude iz Farosa. Naime, iste posude nalaze se u farskoj zbirci Biankini u Arheološkome muzeju u Zagrebu,⁷⁰ isti je tip posuda objavljen i u *Katalogu Pharos*,⁷¹ a pronađene su i u iskopavanjima u okviru Projekta Jadranski otoci u Farosu.⁷² Isti je tip soljenki osim u Farosu kod nas pronađen i u Issi.⁷³

Poklopac

U farskom starom fondu AMS-a svakako je zanimljiv poklopac kat. br. 22, koji po obliku više podsjeća na čep. Za njega nisam pronašla bližih analogija.

Unguentariji

Kvalitetan, gotovo metalni sjajni premaza na malom unguentariju kat. br. 23 odudara od ostalih posuda farskoga starog fonda AMS-a. Urezane horizontalne crte po sjajnoj crnoj površini i tankim stijenkama upućuju na zaključak da se radi o iznimno vještom radu. Već je rečeno kako je ovaj ukras karakterističan za atičke posude od sredine 5. do sredine 4. st. pr. Kr.⁷⁴ Fino pročišćena crvenkasta glina u kontrastu s crnim premazom, također je karakteristična za atičke proizvode. Sličan unguentarij, po sjajnom crnom premazu, obliku i ukrasu, odnosno urezanim crtama i malim plastičnim ručkama, pronađen je u grobnom humku u Krajčinovićima u zapadnoj Srbiji, koji je prema kopljastim fibulama datiran od 250. do 100. g. pr. Kr.⁷⁵ Zanimljivo je da se i na preostalim dvama unguentarijima iz grobnog humka u Krajčinovićima također nalaze male plastične ručke kao i na našem unguentariju, ali njihov premaz nije toliko sjajan i nemaju urezani ukras.⁷⁶ Na nalazištu u Momišićima u Crnoj Gori pronađena su dva unguentarija slična našem, s dvjema malim plastičnim ručkama na ramenima i dvjema urezanim horizontalnim crtama, ali nešto većih dimenzija, a datirani su u helenističko razdoblje.⁷⁷ Unguentarij po obliku i stilu sličan našem, no nešto većih dimenzija i s urezanim mrežastim ukrasom na ramenima pronađen je u južnoj Italiji, u Herakleji, a tipološki pripada varijanti tipa 11, po klasifikaciji unguentarija heraklejske nekropole, datiranom od 270. do 220. g. pr. Kr.⁷⁸ Elegantan oblik našeg malog unguentarija i navedene značajke upućuju kako se radi o kvalitetnom importiranom predmetu koji je farskim damama služio za čuvanje parfema.

Od ranoga helenističkog razdoblja unguentariji su postali uobičajene posude za parfeme te su se koristili po cijelom grčkom mediteranskom svijetu.⁷⁹ Lidia Forti prva je pokušala

⁶¹ Božić 1987, str. 876, sl. 45/12.

⁶² Majnarić-Pandžić 1970, str. 47, T. XLI, 3.

⁶³ Marić 1968, str. 33, T. XII/10.

⁶⁴ Parović-Pešikan 1985/1986, T. III/4.

⁶⁵ Jeličić-Radonić, Rauter Plančić 1995, str. 124; Katić 1999-2000, str. 50-53.

⁶⁶ Sparkes, Talcott 1970, str. 123, br. 720 i 721.

⁶⁷ De Julis 1997, str. 146 i 148.

⁶⁸ Lippolis 1994, str. 243 i 249-250.

⁶⁹ Edwards 1975, str. 29-30.

⁷⁰ Migotti 1989, str. 25, t. 2/7 i 8.

⁷¹ Jeličić-Radonić, Rauter Plančić 1995, str. 83, br. 50.

⁷² Kirigin, Hayes, Leach 2002, str. 247, T. V/B 2 i 3.

⁷³ Kirigin, Marin 1985, str. 48, sl. 3/3.

⁷⁴ Hayes 1984, str. 1.

⁷⁵ Zotović 1985, str. 100-108, T. XXXIV/3.

⁷⁶ Zotović 1985, str. 100-108, T. XXXIV/1 i 2.

⁷⁷ Velimirović-Žižić 1966, str. 193-207, sl. 18 i 19.

⁷⁸ Pianu 1990, T. XXXIX, 3.

⁷⁹ Sparkes, Talcott 1970, str. 157.

Slika 6.

sintetizirati razvoj oblika unguentarija u helenističkom razdoblju.⁸⁰ Prilikom istraživanja nekropole u Herakleji F. Nardella predložio je klasifikaciju ovog tipa posuda za heraklejske grobove, ali, kako ističe Giampiero Pianu, ona se ne može primijeniti na ostalim nalazištima.⁸¹ U novije vrijeme o razvoju i klasifikaciji unguentarija piše Enzo Lippolis, koji smatra kako je malo loptasto tijelo unguentarija s koničnom stopom i crnim premazom po površini posude, karakteristično za kraj 4. i početak 3. st. pr. Kr.⁸² Primjeri ovakvog tipa unguentarija iz Farosa su kat. br. 24 i 25. No, u kasnijim razdobljima, kako ćemo vidjeti na farskim primjerima kat. br. 36 - 39, unguentariji dobivaju izduženiji oblik, dok im je ukras sveden samo na neke dijelove površine ili su bez ukrasa.

Svjetiljke

Posudama s crnim premazom farskog starog fonda AMS-a pripadaju i dvije svjetiljke. Starija svjetiljka, s horizontalnom ručkom koja je otpala, kat. br. 28, datirana je u 4. st. pr. Kr., a pripada tipu Agora 25A.⁸³ Druga svjetiljka, s vertikalnom ručkom, kat. br. 29, nešto je mlađa, a ovaj tip općenito se datira u helenističko razdoblje, vjerojatno u 2. st. pr. Kr.⁸⁴ Pronađena je u grobovima na položaju Garmice u blizini Farosa, zajedno s unguentarijem kat. br. 26.

Katalog posuda s crnim premazom

6. MALI VRČ S JEDNOM RUČKOM, inv. br. Fb 1581 (Sl. 6/2)
Nalazište: Stari Grad.
Nabavljeno: nepoznato.
Dimenzije: vis. 8,5 cm, širina dna 4 cm, širina oboda 6,5 cm.
Očuvanost: rub posude je oštećen, dok je premaz jedva vidljiv.
Opis: širok ljevkast otvor, vrat uvučen, sferično tijelo, ručka plosnata profila spušta se iz oboda do ramena posude; niska prstenasta stopa u obliku diska s ravnim dnom na kojem su urezana dva koncentrična kruga i s crnom točkom u sredini.
Dekoracija: crni premaz po cijeloj posudi, a stopa obojana i odozdo. Fino pročišćena crvenkasta glina.
Datacija: sredina 4. st. pr. Kr.
Analogije: Marić 1959, str. 95, T.I/ 4; Chieco-Bianchi Martini 1964, str. 126-127, sl. 24/15; De Julis 1973, str. 365-367, sl. 3, 5, 6, 8, 9, 10 i 12; Katalog izložbe Paestum ad Aquileia 2003, grob 12; za slične vidi Sparkes i Talcott 1970, br. 203, 213-217
7. MALI VRČ S JEDNOM RUČKOM, inv. br. Fb 1575 (Sl. 6.1, crtež 1)
Nalazište: Stari Grad.
Nabavljeno: nepoznato.
Dimenzije: vis. 7,5 cm, širina dna 4 cm, širina otvora 3,7 cm.
Očuvanost: posuda je u cijelosti sačuvana samo je premaz nestao iako se na nekim dijelovima vide tragovi crne boje.
Opis: širok ljevkast otvor, ručka plosnata profila spušta se iz oboda do ramena posude, vrat je uvučen te daje posudi loptasti izgled; niska prstenasta stopa s ravnim dnom na kojem je urezan jedan koncentrični krug.
Dekoracija: crni premaz po cijeloj posudi, a dno stope obojano i odozdo, dosta široke urezane kanelure duž trbuha posude, ispod ručke urezan je motiv X. Fina pročišćena crvenkasta glina.
Datacija: od 3. do 2. st. pr. Kr.
Analogije: Tusa 1959, sl. 4.2, 3.2; Rocco 1954, sl. 3, str. 40-41; slične posude opisuje Hayes 1984, str. 33, sl. 51, samo naše nemaju tako intenzivan sjaj.
8. MALI VRČ S JEDNOM RUČKOM, inv. br. Fb 821 (Sl. 7.1)
Nalazište: Stari Grad.
Nabavljeno: kupljeno početkom 20. stoljeća.
Dimenzije: vis. 8,8 cm, širina dna 3,5 cm, širina otvora 5 cm.
Očuvanost: premaz nestao, na trbuhu posude pokraj ručke vidljivo oštećenje u obliku rupe.
Opis: nizak širok ljevkast otvor, vrat uvučen, ručka plosnata profila spušta se iz otvora do ramena posude, koja su znatno naglašena; niska prstenasta stopa, dno neznatno konkavno s urezanim koncentričnim krugovima. Dekoracija: cijela posuda bila je premazana crnom bojom, a stopa posude i odozdo. Fino pročišćena žuta glina.
Datacija: helenističko razdoblje
Analogije: Jelčić-Radonić, Rauter Plančić 1995, str. 83, br. 47.

⁸⁰ Forti 1962.

⁸¹ Pianu 1990, str. 229-230

⁸² Lippolis 1994, str. 238-282.

⁸³ Howland 1958, str. 67-69, br. 267-284, T. 9,23 i 38.

⁸⁴ Heres 1969, str. 51, T. 5.

Slika 7.

Slika 8.

9. MALI VRČ S JEDNOM RUČKOM, inv. br. Fb 1126 (Sl. 7.2)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: nepoznato.

Dimenzije: vis. 9,2 cm, širina dna 3 cm, širina otvora 4,5 cm.

Očuvanost: posuda je u cijelosti sačuvana, samo je premaz djelom nestao, rub otvora na jednome je mjestu oštećen.

Opis: nizak širok ljevkast otvor, vrat uvučen, ručka plosnata profila spušta se iz otvora do ramena posude; trbuh posude sužava se u donjem dijelu i prelazi u koničnu stopu s ravnim dnom na kojem su urezani koncentrični krugovi.

Dekoracija: posuda ima mutni crni premaz, dok su donji dio trbuha i stopa pošteđeni. Premaz je nastao uranjanjem posude u crni premaz, što potvrđuju tragovi cijedenja premaza po stopi. Fino pročišćena žuta glina.

Datacija: helenističko razdoblje

Analogije: isto kao pod kat. br. 8.

10. MALI VRČ S JEDNOM RUČKOM, inv. br. Fb 1125 (Sl. 8.2)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: nepoznato.

Dimenzije: vis. 8,5 cm, širina dna: 3,7 cm, širina otvora 5 cm.

Očuvanost: posuda je u cijelosti sačuvana, samo je premaz dijelom oštećen.

Opis: nizak širok ljevkast otvor, široka plosnato profilirana ručka spušta se iz otvora do ramena posude koja su naglašena; vrat je vertikalni i uvučen te daje posudi trbušast izgled, niska prstenasta stopa s ravnim dnom. Dekoracija: lijep crni premaz po cijeloj posudi, a stopa je obojena i odozdo. Fino pročišćena žuta glina.

Datacija: helenističko razdoblje

Analogije: kao pod kat. br. 8 i 9.

11. MALI VRČ S JEDNOM RUČKOM, inv. br. Fb 766 (Sl. 7.3)

Nalazište: Knežine.

Nabavljeno: 1922. g., dar V. Vrankovića, vlasnika polja.

Dimenzije: vis. 8,8 cm, širina dna 3,3 cm, širina otvora 4,8.

Očuvanost: posuda je dijelom slijepljena i dijelom

rekonstruirana, a premaz je gotovo posve nestao; otvor je oštećen na jednome mjestu.

Opis: širok ljevkast otvor, vrat je uvučen i vertikalni, naglašena ramena posude, ručka plosnata profila spušta se od otvora do ramena posude; sferični trbuh, donji dio trbuha se sužava i prelazi u koničnu stopu, dno je neznatno konkavno.

Dekoracija: crni premaz po cijeloj posudi, a stopa obojena i odozdo. Fino pročišćena žuta glina.

Datacija: helenističko razdoblje

Analogije: kao pod kat. br. 8, 9 i 10.

12. MALI VRČ S JEDNOM RUČKOM, inv. br. Fb 1653 (Sl. 8.1, crtež 2)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: otkup od 13. lipnja 1941. g.

Dimenzije: vis. 11,4 cm, širina trbuha 7,4 cm, širina otvora 5,3 cm.

Očuvanost: posuda je u cijelosti sačuvana, premaz je dijelom istrošen.

Opis: širok ljevkast otvor, plosnata ručka spušta se iz otvora do vrata posude, trbuh se sužava pri dnu; konična stopa s blago konkavnim dnom.

Dekoracija: prozirni zelenkastosmeđi premaz, donji dio posude je pošteđen, vidljivi su neznatni ostatci narančastosmeđeg premaza. Stopa i dno nisu premazani. Premaz je nanesen tehnikom uranjanja posude. Crvenkastožuta glina, fino pročišćena.

Datacija: helenističko razdoblje

Analogije: kao pod kat. br. 8, 9, 10 i 11.

13. MALI VRČ S JEDNOM RUČKOM, inv. br. Fb 764 (Sl. 8.3)

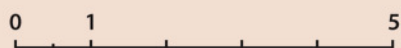
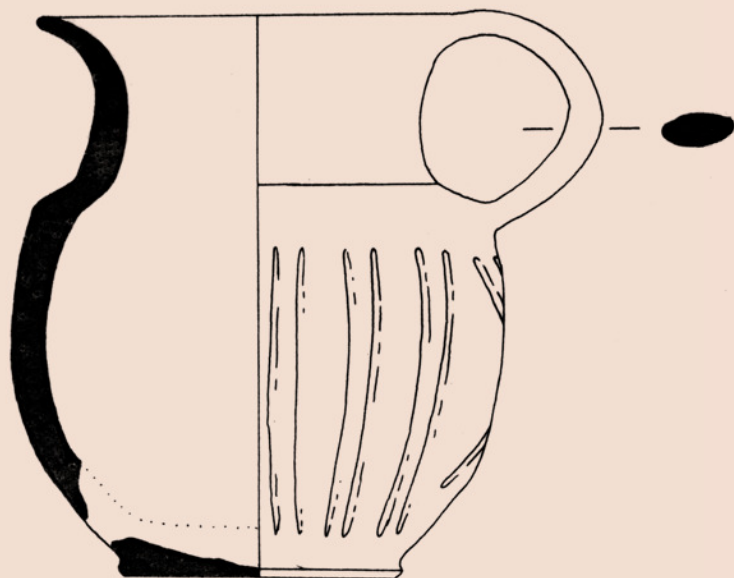
Nalazište: Knežine.

Nabavljeno: 1922. g., dar V. Vrankovića, vlasnika polja.

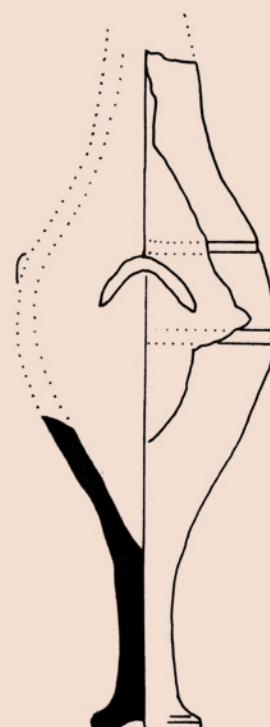
Dimenzije: vis. 10,2 cm, širina dna 3 cm, širina otvora 4,8 cm.

Očuvanost: otvor posude dijelom je oštećen, premaz dobro sačuvan.

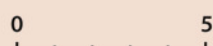
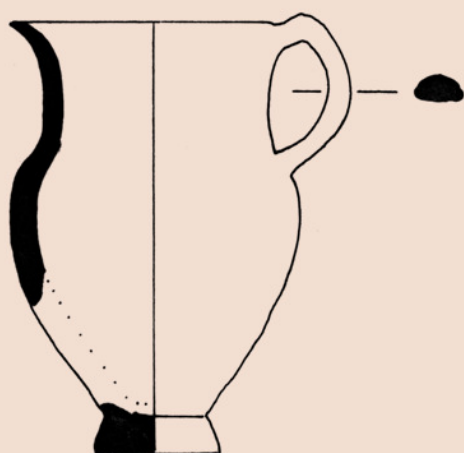
Opis: širok ljevkast otvor, plosnata ručka spušta se iz otvora do ramena posude, vrat je uvučen, donji dio trbuha se sužava i prelazi u koničnu stopu s ravnim dnom.

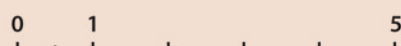
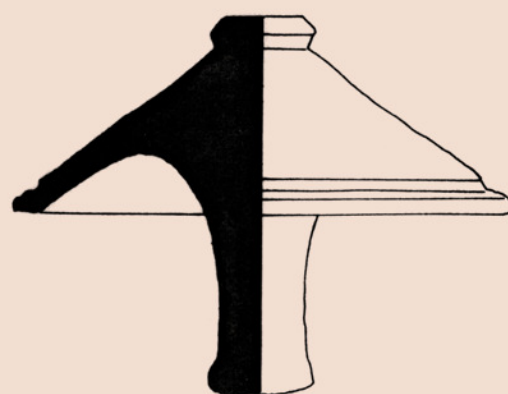
crtež 1.

crtež 3.

crtež 2.

crtež 4.

Slika 9.

Dekoracija: crni premaz po cijeloj posudi, vidljivi tragovi crvene boje ispod ručke koja je nastala vjerojatno pečenjem posude. Fino pročišćena žuta glina.

Datacija: helenističko razdoblje

Analogije: kao pod kat. br. 8, 9, 10, 11 i 12.

14. SKYPHOS, inv. br. Fb 765 (Sl. 9.1)

Nalazište: Knežine.

Nabavljeno: 1922. g., dar V. Vrankovića, vlasnika polja.

Dimenzije: vis. 7,5 cm, širina dna 2,5 cm, širina otvora 6,5 cm.

Očuvanost: premaz na posudi jedva je vidljiv, jedna ručka posude je slijepljena.

Opis: nizak ljevkastu otvor, dvije horizontalne ručke ovalna presjeka blago su svijene prema gore do visine otvora; početci ručki na površini posude primaknuti su jedan drugome te tako čine trokutast izgled; trbuh je vertikalna, prati rub otvora, ali u donjem dijelu posude naglo se sužava i prelazi u visoku prstenastu stopu (S-profil); dno stope je blago konkavno s koncentričnim krugom u sredini. Dekoracija: mutnozelenkasti premaz po cijeloj posudi s tragovima crvenosmeđe boje. Fino pročišćena žuta glina.

Datacija: sredina 4. st. pr. Kr

Analogije: Jeličić-Radonić, Rauter Plančić 1995, str. 69, br. 28 i str. 82 br. 44; Kirigin, Hayes, Leach 2002, str. 249, T. IV/E 1; Migotti 1989, str. 24., T. 2/1; za slične vidi: Sparkes i Talcott 1970, str. 81- 85, br. 352. i Edwards 1975, str. 67 i 68.

15. SKYPHOS, inv. br. Fb 569 (Sl. 9.2)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: sa zbirkom Maroli, 1897.

Dimenzije: vis. 15 cm, širina dna 3,4 cm, širina otvora 7,5 cm.

Očuvanost: posuda je u cijelosti sačuvana, jedna ručka je slijepljena, premaz je jedva vidljiv.

Opis: nizak ljevkastu otvor, ispod njega dvije horizontalne ručke ovalna presjeka blago su svijene prema gore, ali niže od otvora; početci ručki se približavaju na površini posude čineći trokutast izgled, trbuh je vertikalna i prati rub otvora, a

Slika 10.

naglo se sužava u donjem dijelu u visoku prstenastu stopu s konkavnim dnom (S-profil).

Dekoracija: mutnozelenkasti premaz po cijeloj posudi, dvije horizontalne mutnozelenkaste crte na donjem dijelu posude te jedna horizontalna mutnozelenkasta crta iznad stope posude. Fino pročišćena žuta glina. Sličan je skyphosu kat. br. 15 po obliku i stilu, samo je ovaj primjerak nešto viši.

Datacija: sredina 4. st. pr. Kr.

Analogije: kao pod kat. br. 14.

16. ULOMAK SKYPHOSA, inv. br. Fb 1123 (Sl. 10.3)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: nepoznato.

Dimenzije: vis. 4,4 cm, širina dna 3,7 cm.

Očuvanost: sačuvan samo donji dio posude, dno stope je na dva mjesta oštećeno, a premaz je dijelom otpao.

Opis: profilirana stopa posude čije je dno konično uvučeno. Dekoracija: smeđi premaz, a iznutra vidljivi tragovi crnog premaza, na prijelazu trbuha u stopu su dvije vodoravne urezane crte, presječene sa sedam vertikalnih urezanih crta. Crvenkastožuta glina.

Datacija: kraj 4. st. pr. Kr.

Analogije: Lippolis 1994, str. 327, sl. 265, i str. 306, sl. 232-282.

17. ULOMAK SKYPHOSA, inv. br. Fb 1122 (Sl. 10.1)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: nepoznato.

Dimenzije: vis. 3,7 cm, širina dna 3,5 cm, debljina stijenki 2 mm.

Očuvanost: sačuvan je samo donji dio posude, premaz je jedva vidljiv.

Opis: posuda tankih stijenki, donji dio trbuha sužava se u donjem dijelu u prstenastu stopu, površina posude je glatka. Dekoracija: izvana tragovi crnog premaza, a iznutra smeđeg. Fino pročišćena žuta glina.

Datacija: sredina i kraj 4. st. pr. Kr.

Analogije: Migotti 1989, str. 24., T. 2/1; Lippolis 1994, str. 327, sl. 265, i str. 306, sl. 246.

Slika 11.

Slika 12.

18. KANTHAROS, inv. br. Fb 568 (Sl. 11.1)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: sa zbirkom Maroli, 1897. g.

Dimenzije: vis. 10,5 cm, širina dna 4,3 cm, širina trbuha 7,3 cm.

Očuvanost: nedostaje jedna ručka posude, premaz je po cijeloj posudi sačuvan.

Opis: posuda široka ljevkastu otvora, ispod kojega su dvije kružne vertikalne ručke okruglog presjeka; vrat je uvučen, a ramena su naglašena; donji dio trbuha sužava se u visoku koničnu profiliranu stopu u obliku širokog postolja, s konkavnim dnom. Dekoracija: lijep crni premaz, gotovo metalnog sjaja po cijeloj posudi osim na donjem dijelu i stopi, koji su pošteđeni. Na obje strane ispod ruba posude je plastična crta između dvije bijele crte, dok su na vratu posude dvije bijele crte, a između njih punktirana bijela crta; sve je u negativu. Na trbuhu je vodoravna urezana crta. Fino pročišćena blijedožuta glina.

Datacija: sredina i druga polovica 2. st. pr. Kr.

Analogije: Kirigin 2004b, str. 149, sl. 10; Marić 1968, str. 33, T. XII/10; slične posude, ali većih dimenzija pronađene su u južnoj Italiji, u Metapontu: Lo Porto 1966, sl. 85.2.

19. KANTHAROS, inv. br. Fb 570 (Sl. 11.2)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: sa zbirkom Maroli, 1897. g.

Dimenzije: vis. 6 cm, širina dna 2,8 cm, širina otvora 5,8 cm.

Očuvanost: premaz dijelom otpao, trbuh posude je dijelom oštećen, a jedna ručka rekonstruirana.

Opis: mali kantharos sferična oblika; otvor posude je ravan; dvije kružne vertikalne ručke, prstenasta stopa; dno stope je konkavno.

Dekoracija: crni premaz, mjestimično narančast, po cijeloj posudi osim na stopi, koja je pošteđena. Fino pročišćena žuta glina.

Datacija: sredina 3. do sredine 2. st. pr. Kr.

Analogije: Carter 1998, str. 289, T. 80/6 i 12, str. 291, T. 78/4 i 3, str. 299, T. 93/2, str. 300, T. 85/6; Pianu 1990, T. LXII, 3; Lippolis 1994, str. 246, 249 i 290, sl. 221.

20. SOLJENKA, inv. br. Fb 1118 (Sl. 12.3)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: nepoznato.

Dimenzije: vis. 3,7 cm, širina dna 4 cm, širina otvora 7,8 cm, debljina stijenki 0,6 cm

Očuvanost: posuda je u cijelosti sačuvana, a premaz je dijelom nestao.

Opis: posuda debljih stijenki, sferična oblika, otvor je zaobljen prema unutra, niska prstenasta stopa s konkavnim dnom; na rubu dna je urezani žlijeb, s unutrašnje strane posude vide se koncentrični krugovi.

Dekoracija: lijep crni premaz po cijeloj posudi, izvana i iznutra, s crvenkastim mrljama, a stopa je obojana i odozdo. Fino pročišćena žuta glina.

Datacija: od sredine 4. do početka 2. st. pr. Kr.

Analogije: Jeličić-Radonić, Rauter Plančić 1995, str. 83, br. 50; Kirigin, Hayes, Leach 2002, str. 247, T. V/B 2 i 3; Migotti 1989, str. 25, T. 2/7 i 8; Kirigin, Marin 1985, str. 48, sl. 3.3; Sparkes, Talcott 1970, br. 838, 839, 943 i Edwards 1975, br. 20, 23, 42, 52, 55 i 57; ovakve zdjelice pronađene su u južnoj Italiji u Tarantu: Lippolis 1994, str. 341, sl. 283, str. 305, sl. 235, str. 306, sl. 237, u Herakleji: Pianu 1990, T. XX. 4 i T. LXXIII. 4, i Metapontu: Carter 1998, str. 285, T. 210/1, str. 374, T. 115/3 i str. 412, T. 189/6; Boura 2003, sl. 96, grob 5, koji sadrži importirane posude iz Apulije.

21. ZDJELICA, inv. br. Fb 1119 (Sl. 12.2)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: nepoznato.

Dimenzije: vis. 4,3 cm, širina dna 3,8 cm, širina otvora 6,8 cm, debljina stijenki 4 mm

Očuvanost: rub na jednome mjestu restauriran, a premaz je dijelom nestao.

Opis: mala konična posuda tankih stijenki s niskim ljevkastim otvorom izvijenim prema van i prstenastom stopom, dno stope je konkavno.

Dekoracija: crni premaz po cijeloj posudi, a stopa je obojana i odozdo. Na unutrašnjoj strani posude vide se urezane

Slika 13.

horizontalne crte. Crvenkasta glina.

Datacija: od 3. do sredine 2. st. pr. Kr.

Analogije: Sparkes, Talcott 1970, br. 802 i 803; Carter 1998, str. 241, T. 126/8 i str. 333, T. 306/13.

Slika 14.

u Momišićima: Velimirović-Žižić 1966, sl. 18 i 19; sličan unguentarij, samo većih dimenzija i s urezanim mrežastim ornamentom na gornjem dijelu trbuha, pronađen je u južnoj Italiji u Herakleji: Pianu 1990, T. XXXIX, 4.

22. POKLOPAC, inv. br. Fb 566 (Sl. 13.1, crtež 4)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: nepoznato.

Dimenzije: vis. 5,3 cm, širina ruba 6,5 cm.

Očuvanost: oštećen vrh i rub poklopca, premaz dijelom otpao.

Opis: poklopac konična tijela, izvana uz rub otvora je širok žlijeb, unutrašnjost poklopca je uvučena, odakle izlazi cilindrični čep.

Dekoracija: crni premaz, koji na nekim dijelovima posude prelazi u smeđi. Fino pročišćena crvenkastožuta glina.

Nema analogija.

23. UNGUENTARIJ, inv. br. Fb 1127 (Sl. 15.3, crtež 3)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: nepoznato.

Dimenzije: vis. 8,7 cm, širina dna 1 cm, debljina stijenki 2 mm.

Očuvanost: posuda je slijepljena, nedostaje dio trbuha, dio vrata i otvor posude.

Opis: mali unguentarij tankih stijenki, s izduženim, trubastim vratom; trbuh posude je naglašen te daje posudi loptast izgled; dvije plastične vertikalne ručke na trbuhu posude, donji dio posude je uzak i prelazi u prstenastu stopu; konkavno dno stope s urezanim žlijebom.

Dekoracija: crni, sjajni metalni premaz po cijeloj posudi s crvenkastim i sivim mrljama, vidljivi tragovi cijedenja premaza po stopi posude, površina je glatka, dvije urezane horizontalne crte koje zaobilaze ručke, između kojih je svjetlija crta nastala prekrivanjem tog dijela posude prilikom pečenja. Fino pročišćena crvenkasta glina.

Datacija: 270.-220. g. pr. Kr.

Analogije: Zotović 1985, T. XXXIV/3; slične posude s malim plastičnim ručkama i urezanim horizontalnim crtama

24. UNGUENTARIJ, inv. br. Fb 1652 (Sl. 14.2)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: otkup od 13. VI. 1941. g.

Dimenzije: vis. 11 cm, širina dna 2,5 cm, širina otvora 2 cm, širina trbuha 5,6 cm.

Očuvanost: oštećeni su otvor i stopa posude, a premaz je istrošen.

Opis: koničan otvor, vertikalni trubasti vrat, ramena su naglašena te daju posudi trbušast oblik; konična stopa s ravnim dnom.

Dekoracija: crni premaz, osim na donjem dijelu posude i stopi, koji su pošteđeni. Premaz je nanesen tehnikom uranjanja posude. Fino pročišćena crvenkastožuta glina.

Datacija: 3. st. pr. Kr.

Analogije: Kirigin 1985, T. III; Jeličić-Radonić, Rauter Plančić 1995, str. 67, br. 17; Lippolis 1994, str. 327, sl. 265 i str. 306, sl. 237; Lo Porto 1966, str. 145 sl. 3.1, 152 sl. 12.1, 197 sl. 51.2, 202 sl. 54.2, 211 sl. 66.2.

25. UNGUENTARIJ, inv. br. Fb 1108 (Sl. 14.3)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: nepoznato.

Dimenzije: vis. 9 cm, širina dna 2 cm, širina otvora 1,7 cm, širina trbuha 5 cm.

Očuvanost: otvor i stopa posude su oštećeni, premaz je istrošen.

Opis: konični otvor posude, vertikalni trubasti vrat, ramena su nešto naglašenija u odnosu na br. 10 te daju posudi loptast oblik; konična stopa s ravnim dnom.

Dekoracija: crni premaz osim na donjem dijelu posude i stopi, koji su pošteđeni. Premaz je nanesen tehnikom uranjanja posude. Fino pročišćena žuta glina.

Slika 15.

Datacija: 3. st. pr. Kr.

Analogije: Kirigin, Marin 1985, T. VIII/6; Carter 1998, str. 285, T. 201/2.

26. UNGUENTARIJ, inv. br. Fb 578 (Sl. 14.1)

Nalazište: Garmice (na zemlji Luke Franetovića).

Nabavljeno: kupljeno 1898. g.

Dimenzije: vis. 17,3 cm, širina dna 3 cm, širina otvora 3 cm, širina trbuha 7,5 cm.

Očuvanost: posuda je slijepljena, nedostaju dio trbuha i obje lučne ručke, premaz je otpao, a stopa je oštećena.

Opis: konični otvor posude, izduženi trubasti vrat, trbuh naglašen, dvije vertikalne lučne ručke, konična stopa s ravnim dnom.

Dekoracija: smeđi premaz vidljiv još samo na unutrašnjem i vanjskom dijelu ruba otvora posude. Crvenkastožuta glina.

Publicirano: Bull. Dalm. 1898, str. 200.

Datacija: 275. - 175. g. pr. Kr.

Analogije: Kirigin 1985, T. II/sl. 3, III/sl. 5, VI/sl. 8; Lippolis 1994, str. 256.

27. ULOMAK UNGUENTARIJA, inv. br. Fb 1120 (Sl. 13.2)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: nepoznato.

Dimenzije: vis. 2,8 cm, debljina stijenki 2 mm.

Očuvanost: sačuvano je dno ili vrat posude.

Opis: na sačuvanom ulomku vide se iznutra tragovi crnog premaza, a izvana smeđeg. Fino pročišćena crvenkasta glina, tanke stijenke.

28. SVJETILJKA, inv. br. Fb 1455 (Sl. 16a i b)

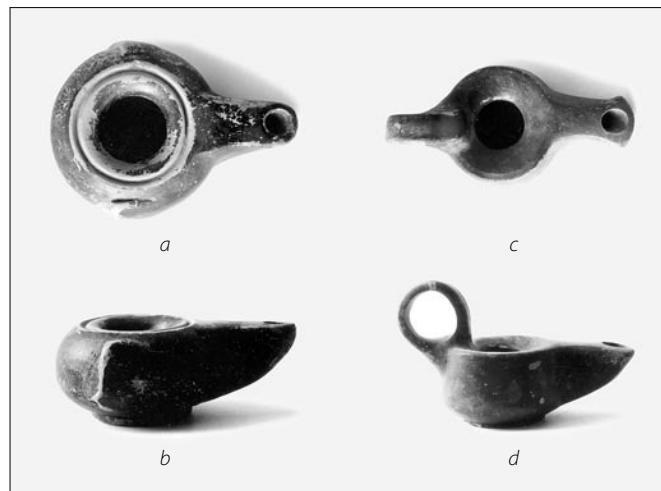
Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: nepoznato.

Dimenzije: vis. 4,2 cm, širina otvora 10,5 cm, promjer 7,4 cm.

Očuvanost: nedostaje horizontalna ručka, premaz je dobro očuvan.

Opis: svjetiljka s horizontalnom ručkom, tijelo je sferično, ima urezani žlijeb oko otvora; pripada tipu Agora 25a.

Slika 16.

Dekoracija: crni premaz metalnog sjaja po cijeloj svjetiljci. Fino pročišćena crvenkastožuta glina.

Objavljeno: Kirigin 2004a, str. 165, T. XXXII, D.

Datacija: 375.-325. g. pr. Kr.

Analogije: Sparkes, Talcott 1970, str. 267 i 269; Lippolis 1994, str. 338, sl. 275 i 276; Deneauve 1969, str. 50-52, T. XXVIII.

29. SVJETILJKA, inv. br. Fb 658 (Sl. 16c i d)

Nalazište: Garmice (na zemlji Luke Franetovića).

Nabavljeno: kupljeno 1898.

Dimenzije: vis. 3,3 cm, širina otvora 4,7 cm, promjer 4,8 cm.

Očuvanost: posuda je u cijelosti sačuvana, premaz je dobro očuvan.

Opis: svjetiljka s vertikalnom prstenastom ručkom, loptasto tijelo s duguljastim kljunom naprijed, koji završava u obliku luka.

Dekoracija: crni premaz metalnog sjaja po cijeloj svjetiljci. Fino pročišćena crvenkastožuta glina.

Objavljeno: Bull. Dalm. 1898, str. 2000; Kirigin 2004a, str. 165, T. XXXII, E.

Datacija: 2. i 1. st. pr. Kr.

Analogije: Lippolis 1994, str. 339, sl. 270, str. 340, sl. 279, str. 345, sl. 290; Pianu 1990, T.XX, 3, T.XXXVIII, 3; Heres 1969, str. 30, T. 5.

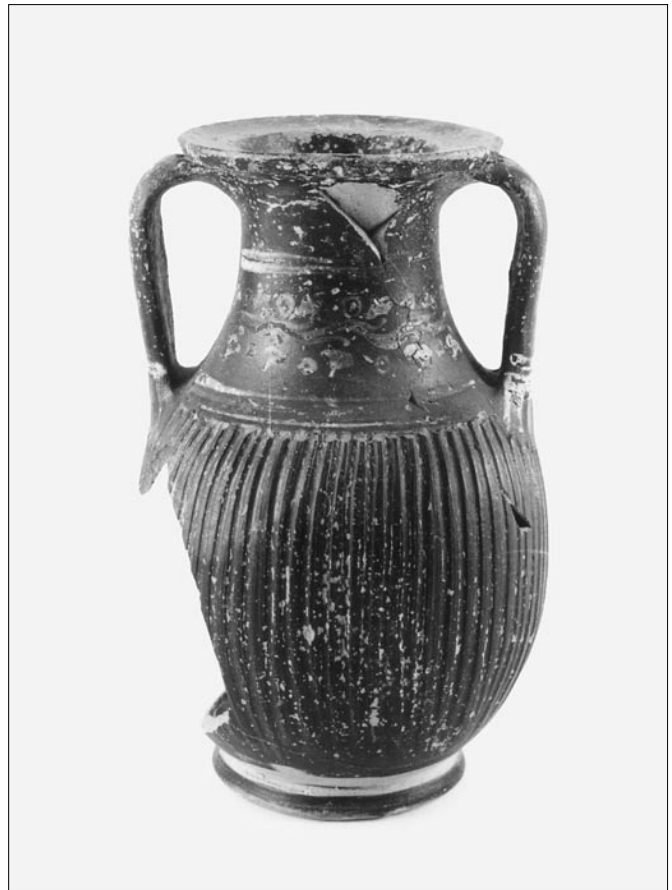
Gnathia posude

Gnathia keramika dobila je ime po nalazištu Gnathia (danas Egnazia), na istočnoj obali Apulije. Gnathia keramika stilski pripada posudama s crnim premazom, ali njezin karakterističan ukras u crvenoj, bijeloj i žutoj (zlatnoj) boji na crnom premazu ipak je svrstava u posebnu stilsku skupinu. Tradicionalna klasifikacija i datacija Gnathiakeramike podrazumijeva 3 razvojne faze, koje su predložili J. R. Green i T. B. L. Webster, a traju od oko 370. do 272. g. pr. Kr., odnosno do godine pada Taranta.⁸⁵ Na temelju

⁸⁵ Green 1976, str. 2-13.

Slika 17.

Slika 18.

novijih arheoloških istraživanja na nalazištima u južnoj Italiji, Laura Puritani je upozorila kako je za tradicionalnu Greenovu i Websterovu periodizaciju Gnathia keramike potrebna revizija. Naime, njihova periodizacija i klasifikacija Gnathia keramike temeljila se na stilsko-komparativnim metodama Beazleyeve matrice te je na taj način keramika analizirana s gledišta povjesničara umjetnosti, a ne na temelju arheološkog konteksta nalaza. Istraživanja u Sidi Khrebishi u Libiji također su pokazala ozbiljnu sumnju u ispravnost tradicionalne periodizacije. Naime, Laura Puritani navodi kako je Philip M. Kenrick Gnathia keramiku iz Sidi Khrebishi prilično valjano datirao u 2. st. pr. Kr.⁸⁶ Osim toga, Enzo Lippolis je na temelju nedavnih istraživanja u Tarantu utvrdio novu periodizaciju nekropole,⁸⁷ unutar koje je Sveva Fozzer proizvodnju Gnathia keramike datirala od oko 375. do 175. g. pr. Kr.⁸⁸ Laura Puritani je, pozivajući se na njihove rezultate, upozorila na nužnu reviziju tradicionalne periodizacije Gnathia keramike, te smatra kako se problem kronologije ne može tako brzo riješiti, odnosno da se konačan zaključak ne može izvesti samo na temelju iskopavanja u Tarantu.⁸⁹ Nedavna istraživanja u Metapontu, međutim, također su potvrdila potrebu spuštanja kronologije

⁸⁶ Puritani 2002, str. 382.

⁸⁷ Lippolis 1994, str. 243.

⁸⁸ Fozzer 1994, str. 325-334.

⁸⁹ Puritani 2002, str. 382 i 383.

Gnathia keramike.⁹⁰ Treba dodati kako L. Puritani ističe i složenost problema datacije u različitim regijama Apulije, posebno jer se njihova periodizacija temelji na, kako smo vidjeli, nesigurnoj dataciji crvenofiguralne keramike. Na kraju L. Puritani zaključuje kako je za znanstvenu analizu keramike važno primijeniti različite kriterije klasifikacije, morfološke, tipološke i topografske, zajedno sa spetrometrijskom analizom.⁹¹

Ova vrsta keramike otkrivena je, osim u Italiji, po cijelom Sredozemlju, a tradicionalna klasifikacija primijenjena je na većini analiziranih posuda.⁹² Najviše je Gnathia posuda u nas pronađeno u Issi,⁹³ a o njihovu karakterističnom ukrasu i lokalnoj isejskoj proizvodnji piše Branko Kirigin, koji također zagovara spuštanje kronologije.⁹⁴

Zanimljivo je kako je malo nalaza ove vrste keramike iz Farosa. Tako je Branka Migotti objavila 4 ulomka,⁹⁵ u *Katalogu Pharos* objavljeno je 11 posuda Gnathia stila,⁹⁶ a Branko Kirigin, John Hayes i Peter Leach objavili su dva skyphosa.⁹⁷

⁹⁰ Puritani 2002, str. 383-385.

⁹¹ Puritani 2002, str. 379-403.

⁹² Kirigin 2004a, str. 158.

⁹³ Kirigin 1986, str. 22-24, 31-32.

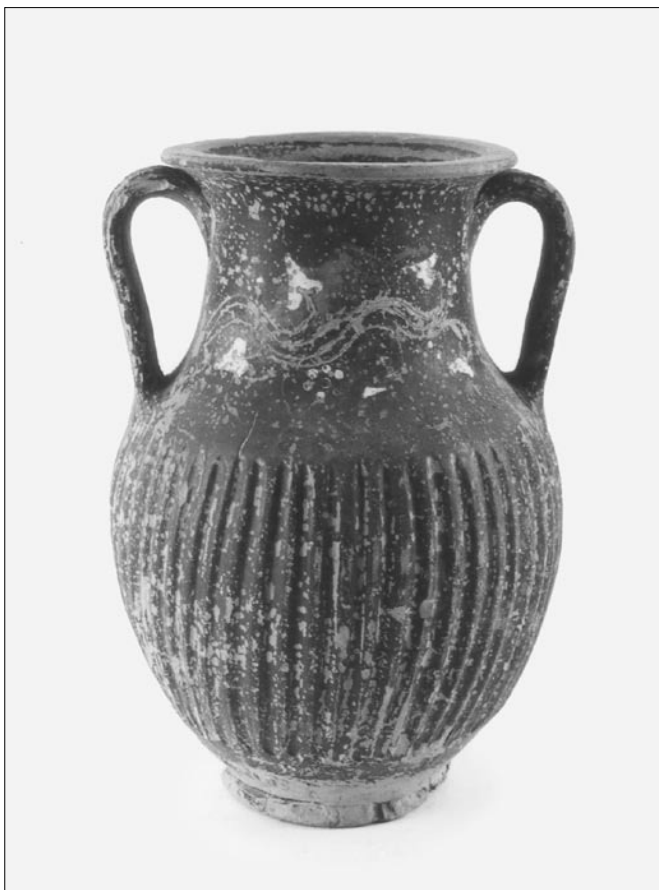
⁹⁴ Kirigin 1990, str. 58-63 i 1996, str. 126-133.

⁹⁵ Migotti 1986, str. 157, T. 2/8, 5/5, 8/5 i 1989, str. 28, T. 4/6, 7/3, 4/4.

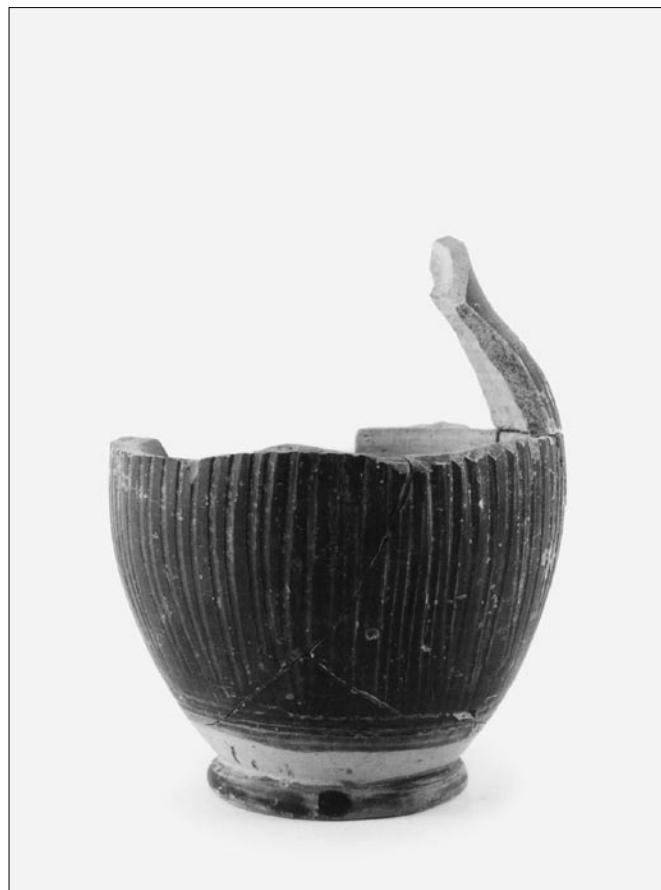
⁹⁶ Jeličić-Radonić, Rauter Plančić 1995, passim.

⁹⁷ Kirigin, Hayes, Leach 2002, str. 249, T. IV E 1 i A 7.

Slika 19.

Slika 20.

Katalog Gnathia posuda

30. LEBES GAMIKOS, inv. br. Fb 758 (Sl. 17)

Nalazište: Knežine.

Nabavljeno: 1922., dar V. Vrankovića, vlasnika polja.

Dimenzije: vis. sačuvanog dijela 14,4 cm, širina dna 6,7 cm, širina trbuha 17,5.

Očuvanost: manjka gornji dio posude, dok su donji dio i trbuh posude dijelom rekonstruirani; premaz je dosta dobro sačuvan, dok je na rubu stope dijelom otpao; ukras je nestao.

Opis: kanelure po trbuhu odvojene su u dva pojasa, a u gornjem pojasu je metopa, koja je vjerojatno imala ukras, no on je otpao; sačuvan je početak vertikalne ručke u karakterističnom položaju za ovu posudu, visoka konično profilirana stopa s konkavnim dnom.

Dekoracija: crni premaz po posudi, rub stope je obojan, a pojas nad njim pošteđen. Fino pročišćena žuta glina.

Datacija: 300.-175. g. pr. Kr.

Analogije: Lo Porto 1966, str. 213-214, sl. 69.1i 2; slična posuda po obliku, ali bez rebra sa slikanom dekoracijom pronađena je u Issi: *Katalog Issa*, str. 31, br. 192.

31. PELIKE, inv. br. Fb 1121 (Sl. 18)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: nepoznato.

Dimenzije: vis. 17,3 cm, širina dna 6,8 cm, širina otvora 8,2 cm.

Očuvanost: manjka velik dio trbuha, premaz je oštećen, a neki dijelovi posude su rekonstruirani.

Opis: širok ravni otvor posude, dvije vertikalne ručke plosnata profila spuštaju se od ispod otvora do ramena posude; niska prstenasta stopa s konkavnim dnom.

Dekoracija: lijep crni premaz po posudi, rub stope obojan, a pojas nad njim pošteđen, uzduž trbuha posude kanelure širokih žljebova. Na vratu posude A: žuti bršljanov friz između dvije dvostruke bijele crte, B: dvije bijele crte između dvije bijele punktirane crte. Gornji rub kanelura uokviren je crvenom prugom koja zaobilazi ručke. Na dnu ručki je bijela palmeta sa žutom i bijelom horizontalnom crtom iznad. Fino pročišćena žuta glina.

Datacija: od 3.st. pr. Kr.

Analogije: slične posude apulske Gnathia proizvodnje pronađene su u Issi, koje Branko Kirigin svrstava u treću fazu isejskih Gnathia, te ih datira u sredinu i kasno 3. st. pr. Kr.: Kirigin 1985, sl. 4, T. III; Kirigin, Marin 1985, T. VIII/3 i Kirigin, Marin 1988, str. 132.

32. PELIKE, inv. br. Fb 1666 (Sl. 19)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: 13. III. 1934. (iz zbirke Macchiedo?).

Dimenzije: vis. 18,5 cm, širina dna 7,1 cm, širina otvora 10 cm.

Očuvanost: posuda je u cijelosti sačuvana, iako su dno stope, dio otvora i jedna ručka oštećeni, premaz je dijelom otučen.

Slika 21.

Opis: široki ravni otvor, dvije ručke plosnato svinuta profila spuštaju se od ispod otvora do ramena posude, vrat je neznatno uvučen, niska prstenasta stopa s konkavnim dnom. Dekoracija: uzduž trbuha posude su kanelure širokih žlijebova; loš crnosmeđi premaz, ponešto otučen, rub stope obojan, a pojas nad njim pošteđen. Na vratu s obje strane: bršljanov friz s urezanom stabljikom, bijelim listovima i rozetama od bijelih točaka. Crvenkastožuta glina.

Datacija: 2. i 1. st. pr. Kr.

Analogije: Kirigin 1985, sl. 4, T. III; Kirigin 1990, str. 61.

33. DIO PELIKE (?), inv. br. Fb 759⁹⁸ (Sl. 20)

Nalazište: Knežine.

Nabavljeno: 1922., dar V. Vrankovića, vlasnika polja.

Dimenzije: vis. sačuvanog dijela 8,6 cm, širina trbuha 11,3 cm.

Očuvanost: sačuvan je samo donji dio posude, koji je dijelom slijepljen, premaz je dosta dobro sačuvan.

Opis: trbušasti donji dio posude, niska prstenasta stopa s konkavnim dnom. Sačuvani dio posude po obliku donjeg dijela upućuje da se radi o pelike.

Dekoracija: preko trbuha posude su široke kanelure, crni premaz, rub stope je obojan, a pojas nad njim pošteđen. Žuta glina.

Slika 22.

Datacija: od 300. do 225. g. pr. Kr.

Analogije: Kirigin 1985, sl. 4, T. III; Kirigin, Marin 1985, T. IX/3.

34. DNO OINOCHOE (?), inv. br. Fb1124 (Sl. 10.2)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: nepoznato.

Dimenzije: vis. sačuvanog dijela 3,8 cm, širina dna 6,4 cm.

Očuvanost: sačuvano je samo dno posude, premaz je na vanjskom dijelu dobro sačuvan, dok je na unutrašnjom dijelu djelomice nestao.

Opis: reljefno profilirana prstenasta stopa, dno je konkavno s koničnim ispupčenjem u sredini. Sačuvani dio posude, odnosno stopa i dno, po obliku upućuje da se radi o oinochoi. Naime, stopa posude je nešto uvučenija, za razliku od pelike, što se može primijetiti na prethodnoj posudi po br. 4.

Dekoracija: crni premaz na vanjskom i unutrašnjem dijelu posude, rub stope nije obojan, ali se vide tragovi cijedenja premaza. Izvana, pri vrhu očuvane posude je vodoravni žlijeb, u unutrašnjosti posude spiralno reljefne crte. Crvenkastožuta glina.

Datacija: 275.-175. g. pr. Kr.

Analogije: Kirigin 1985, sl. 4 i 6, T. III.

⁹⁸ Ovu posudu spominje Branko Kirigin 2004, str. 161, bilj. 717, kada govori o kasnoj Gnathia keramici iz Farosa.

Slika 23.

Slika 24.

Obična fina keramika

Obična ili neukrašena fina keramika, tzv. *plain ware*, podrazumijeva različite oblike posuda, kojima je zajednička osobina nedostatak bilo kakva ukrasa. Javljaju se u slojevima grčkoga i helenističkog razdoblja.⁹⁹ Veći dio čini stolno posuđe, pronađeno u naseljima. No, pojedini oblici mogu se naći i u grobovima, kao prilog.¹⁰⁰ Većina posuda mogla je imati ukras, ali zbog loše izvedbe ili loše očuvanosti, on je nestao. Običnu finu keramiku iz Farosa čine cijeli unguentariji, kat. br. 36 - 39, izdužena vretenasta oblika, a datiraju se u 2. st. pr. Kr. Ponekad se ukrašavaju vertikalnim ručkama, kao pod kat. br. 37.¹⁰¹

Katalog običnih finih posuda

35. LEBES GAMIKOS, inv. br. Fb 1107 (Sl. 21)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: nepoznato.

Dimenzije: vis. sačuvanog dijela 19 cm, širina otvora 6,5 cm.

Očuvanost: sačuvan je samo gornji dio posude, dok je dio trbuha napuknuo.

Opis: ravan otvor, s tragovima modeliranja na njemu, odnosno s horizontalnim crtama; dvije vertikalne ručke izdižu se iz ramena te nadvisuju otvor posude; rame je konično te oštro prelazi u trbuh posude; karakterističan položaj ručki na posudi upućuje kako se radi o lebes gamikosu. Nema premaza, a površina posude je glatka. Crvenkastožuta glina. Dio posude je žute, a dio crvene boje, što može biti posljedica neujednačenog izlaganja vatri svih dijelova posude prilikom pečenja.

Datacija: od početka 4. do kraja 3. st. pr. Kr.

Analogije: u južnoj Italiji slična je posuda pronađena u Metapontu, no na farskoj su posudi ručke vitkije: Carter 1998, str. 387, T. 350/1; posuda slična po obliku, ali sa slikanom dekoracijom pronađena je u Issi: Kirigin 1986, str. 31, br. 192.

36. UNGUENTARIJ, inv. br. Fb 564 (Sl. 22)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: sa zbirkom Maroli, 1897. g.

Dimenzije: vis. 14 cm, širina dna 3 cm, širina otvora 2,4 cm, širina trbuha 7 cm.

Očuvanost: posuda je u cijelosti sačuvana, možda je imala premaz, ali on se sada ne vidi.

Opis: koničan otvor, uzak trubasti vrat završava naglašenim ramenima, dajući posudi loptast izgled; trbuh posude se sužava u donjem dijelu i završava koničnom stopom s ravnim dnom. Premaz se na posudi ne vidi. Crvenkastožuta glina.

⁹⁹ Kirigin 2004a, str. 167.

¹⁰⁰ De Julis 1997, str. 113-114.

¹⁰¹ Lippolis 1994, str. 238-282.

Slika 25.1

Datacija: od kraja 4. do početka 2. st. pr. Kr.

Analogije: Carter 1998, str. 256, T. 71/12.

37. UNGUENTARIJ, inv. br. Fb 567 (Sl. 15.1)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: sa zbirkom Maroli, 1897. g.

Dimenzije: vis. 14,5 cm, širina dna 2 cm, širina trbuha 5 cm.

Očuvanost: manjka otvor i jedna ručka posude.

Opis: izduženi unguentarij, vrat je ravan; dvije lučne vertikalne ručke na trбуhu, prstenasta stopa s ravnim dnom. Neravna gruba površina posude. Žutosiva glina.

Datacija: 2. - 1. st. pr. Kr.

Analogije: Kirigin 1985, T. II, sl.3, TIII, sl. 5, T. VI, sl. 8; Lippolis 1994, str. 158.

38. UNGUENTARIJ, inv. br. Fb 1623 (Sl. 23)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: otkup od 19. listopada 1949. g.

Dimenzije: vis. 15 cm, širina dna 2 cm, širina trbuha 5,5 cm.

Očuvanost: nedostaje vrat i otvor posude, stopa je oštećena, možda je premaz otpao.

Opis: izduženi unguentarij, na trбуhu posude su horizontalne crte, konična stopa s ravnim dnom. Nema premaza, a površina posude nije glatka. Blijedožuta, gotovo siva glina s tragovima crvene boje, vjerojatno zbog slabog pečenja.

Datacija: 2. do 1. st. pr. Kr.

Analogije: u Issi, kao i posuda kat. br. 37; Lippolis 1994, str. 341, grob 104.

39. UNGUENTARIJ, inv. br. Fb 1624 (Sl. 24)

Nalazište: Stari Grad.

Nabavljeno: otkupljeno 19. listopada 1949. g.

Dimenzije: vis. 10 cm, širina dna 1,8 cm, širina trbuha 3,3 cm.

Očuvanost: manjka gornji dio vrata i otvor posude, možda je premaz otpao.

Opis: unguentarij izdužena oblika s koničnom stopom i ravnim dnom. Nema premaza, a površina posude nije glatka.

Slika 25.2

Blijedožuta glina, gotovo siva, slična kao i kod prethodne posude.

Datacija: 2. - 1. st. pr. Kr.

Analogije: kao pod kat. br. 37 i 38.

40. ULOMAK UNGUENTARIJA, inv. br. Fb 767a (Sl. 25.1)

Nalazište: Knežine.

Nabavljeno: 1922. g., dar V. Vrankovića, vlasnika polja.

Dimenzije: vis. sačuvanog ulomka 6 cm, širina otvora 2,6 cm.

Očuvanost: sačuvan je otvor posude i dio ramena.

Opis: koničan otvor, vrat posude ravan s naglim prijelazom u ramena. Površina ulomka je glatka i bez premaza.

Dekoracija: na vratu i ramenima posude dvostruka narančastosmeđa crta. Crvenkastožuta glina.

Datacija: 300. - 225. g. pr. Kr.

Analogije: kao pod kat. br. 36; Lippolis 1994, str. 260.

41. ULOMAK UNGUENTARIJA, inv. br. Fb 767b (Sl. 25.2)

Nalazište: Knežine.

Nabavljeno: 1922. g., dar V. Vrankovića, vlasnika polja.

Dimenzije: vis. sačuvanog dijela 8,3 cm, širina dna 2,9 cm.

Očuvanost: sačuvan je samo donji dio trбуha posude i stopa.

Opis: široki trбуh sužava se u donjem dijelu, konična stopa s ravnim dnom. Površina ulomka je glatka i nema premaza.

Dekoracija: horizontalna narančasta crta na donjem dijelu trбуha i rubu stope posude. Crvenkasta glina.

Datacija: 300. - 225. g. pr. Kr.

Analogije: kao pod kat. br. 36 i 40.

Ova dva ulomka, iako imaju isti inventarni broj u muzejskim knjigama, ne pripadaju istoj posudi, što je razvidno po fakturi, odnosno po boji gline.

Zaključak

Ovdje objavljene farske posude iz starog fonda AMS-a datiraju se u razdoblje od 4. do 1. st. pr. Kr. Najstarija posuda je svjetiljka kat. br. 28, koja je datirana od druge četvrtine do posljednje četvrtine 4. st. pr. Kr., dok najmlađe posude čine kantharos kat. br. 18, koji je datiran u sredinu i drugu polovicu 2. st. pr. Kr., te svjetiljka kat. br. 29 i unguentariji kat. br. 37-39, datirani u 2. do 1. st. pr. Kr.. Većinu materijala čine cijele posude, što upućuje na zaključak da se radi o grobnim priložima. Može se pretpostaviti kako se istočno od Farosa nalazi glavna nekropola antičkoga grada, koja do sada nije istražena.¹⁰² Već je rečeno kako posude koje su pronađene na nalazištima Knežine i Garmice pripadaju grobnom inventaru. Ta nalazišta smještena su oko 400 m istočno od Farosa te bi mogli biti grobovi gospodarskih imanja u polju - *chori* grada.

Većina opisanih posuda iz Farosa vjerojatno su lokalni farski proizvodi. Karakterističan oblik malih farskih vrčeva s jednom ručkom potkrjepljuje ovu pretpostavku. U uvodu sam navela kako se svi autori koji su dosad pisali o farskoj keramici, slažu oko postojanja jedne lokalne farske keramičke produkcije. Za proučavanje lokalne proizvodnje važno je proučiti sastav gline, odnosno napraviti spetrometričke analize. U odsutnosti takvih analiza moguće je, međutim, analizirati boju i čistoću gline na pojedinim posudama. Tako je zamijećeno da je glina farskih posuda blijedožute boje te da je lokalna produkcija zastupljena malim laganim oblicima, ali i amforama.¹⁰³ Značajno je da je većina posuda farskoga starog fonda AMS-a izrađena od blijedožute gline. Već sam u uvodnom dijelu ovog rada navela sve argumente koji idu u prilog pretpostavci o postojanju farske keramičke produkcije.

Određivanjem provenijencije farskog materijala možemo pokušati rekonstruirati društveni život i trgovačke veze antičkoga Farosa. Od importiranih predmeta iz Farosa u starom fondu AMS-a nalaze se južnoitalske, odnosno apulske lekane, kat. br. 1 do 4. Svakako je zanimljiv mali unguentarij kat. br. 23, s finim sjajnim crnim premazom po površini, koji je vjerojatno import, možda i iz Grčke. Primjerci iz fundusa starogradskih posuda AMS-a pokazuju popriličnu sličnost s materijalom iz južne Italije, bilo da su proizvod lokalne farske radionice, koje imitiraju istovremene južnoitalske oblike, bilo da su importi. Ta činjenica svakako potvrđuje pripadanje antičkoga Farosa grčkome mediteranskom krugu. Veze s antičkim i južnoitalskim radionicama pokazuju i posude iz zbirke Biankini iz Farosa, koja se nalazi u Arheološkome muzeju u Zagrebu¹⁰⁴ te materijal objavljen u *Katalogu Pharos*,¹⁰⁵ kao i materijal s istraživanja u okviru Projekta Jadranski otoci.¹⁰⁶ Osim živih veza Farosa s Magna Graeca, potvrđene su i veze

s bosanskohercegovačkim područjem te s obližnjom Issom, posebno kad je riječ o Gnathia keramici. Premda Branka Migotti smatra kako je grčka i helenistička keramika iz Farosa lošije kvalitete u odnosu na keramiku iz Isse, to se ne može tvrditi.¹⁰⁷ Naime, novoobjavljeni nalazi u *Katalogu Pharos*, zatim objavljeni nalazi Miroslava Katića te Branka Kirigina, Johna Hayesa i Petera Leacha, jasno demantiraju pretpostavku Branke Migotti.

U posljednjih dvadesetak godina učinjen je znatan napredak u poznavanju grčke i helenističke keramike iz Farosa i bliže mu okolice. Očekuje se i skoro objavljivanje obimnog materijala koji je oko crkve sv. Ivana pronašla služba zaštite iz Splita, kao i materijala iz triju sondi što su ih istražili stručnjaci okupljeni oko Projekta Jadranski otoci. Njihovi će rezultati zasigurno dati bolji i pouzdaniji uvid u raznovrsnost i brojnost keramičkog materijala, te postati izvorom dragocjenih podataka o svakodnevnom životu Farosa, koji nam je gotovo posve nepoznat.

¹⁰² O tome potanje Kirigin 2004a, str. 182-186.

¹⁰³ Katić 1999-2000, str. 49-58; Kirigin, Hayes, Leach 2002, str. 252 i Kirigin 2004a, str. 165.

¹⁰⁴ Migotti 1986, str. 169.

¹⁰⁵ Jeličić-Radonić, Rauter Plančić 1995.

¹⁰⁶ Kirigin, Hayes, Leach 2002, str. 241-261.

¹⁰⁷ Migotti 1989, str. 30.

Literatura

- Boardman 1997
J. Boardman, *Athenian Red Figure Vases: The Archaic Period*, Singapore 1997.
- Boura 2003
M. Boura (ur.), *Paestum ad Aquileia*, Trieste 2003.
- Božić 1987
D. Božić, *Keltska kultura u Jugoslaviji, Zapadna grupa*, u: A. Benac (ur.), *Praistorija jugoslavenskih zemalja, V. Željezno doba*, Sarajevo 1987, 855-900
- Bulić 1898
F. Bulić, *Ritrovamenti antichi a Cittavecchia (Pharia) di Lesina*, *Bullettino di archeologia e storia delmata*, Split 1898, 200.
- Chieco-Bianchi Martini 1964
A. M. Chieco-Bianchi Martini, *Corversano (Bari)-Scavi in Via T. Pantaleo*, *Notizie degli scavi di antichità*, serie ottava-vol. XVIII, Roma 1964, 100-177.
- Colman Carter 1998
J. Coleman Carter, *The chora of Metaponto: the necropoleis*, Vol. I i II, Austin 1998.
- De Julis 1973
E. M. De Julis, *Ortona (Foggia)-Scavi nella necropoli*, *Notizie degli scavi di antichità*, serie ottava-vol. XXVII, Roma 1973, 285-400.
- De Julis 1997
E. M. De Julis, *Mille anni di ceramica in Puglia*, Bari 1997.
- Edwards 1975
G. R. Edwards, *Corinthian Hellenistic pottery*, Corinth VII/III, Princeton, New Jersey 1975.
- Forti 1962
L. Forti, *Gli unguentari del primo periodo ellenistico*, *Rendiconti della Accademia di archeologia, lettere e belle arti*, Napoli 1962, 143-157.
- Forti 1965
L. Forti, *La ceramica di Gnathia*, Napoli 1965.
- Fozzer 1994
S. Fozzer, *La ceramica sovraddipinta e la documentazione della necropoli di Taranto*, u: E. Lippolis, *Catalogo del Museo Nazionale Archeologico di Taranto*, III, 1 Taranto la necropoli: aspetti e problemi della documentazione archeologica dal VII al I sec. a. C., Taranto 1994, 325-334.
- Gaffney, Kirigin, Petrić, Vujnović/Čače 1997
V. Gaffney, B. Kirigin, M. Petrić, N. Vujnović/ S. Čače, *Arheološka baština otoka Hvara*, Hrvatska, Projekt Jadranski otoci, svezak 1, *British Archaeological Reports International Series 660*, Oxford 1997.
- Green 1976
J. R. Green, *Gnathia pottery in the Akademisches Kunstmuseum Bonn*, Mainz am Rein 1976.
- Hayes 1984
J. W. Hayes, *Greek and Italian Black-gloss wares and related wares in the Ontario Royal Museum*, Toronto 1984.
- Hemelrijk 1991
J. M. Hemelrijk, *A Closer Look at Potter*, T. Rasmussen i N. Spivey (ur.), *Looking at Greek vases*, Cambridge 1991, 233-256.
- Heres 1969
G. Heres, *Die punischen und griechischen Tonlampen der Staatlichen Museum zu Berlin*, Berlin-Amsterdam 1969.
- Howland 1958
R. Howland, *Greek lamps and their survivals*, Athenian Agora vol. IV, Princeton 1958.
- Jeličić-Radonić, Rauter Plančić 1995
J. Jeličić-Radonić, B. Rauter Plančić (ur.), *Pharos - antički Stari Grad*, Zagreb 1995.
- Katić 1995
M. Katić, *Antička keramika*, u: J. Jeličić-Radonić, B. Rauter Plančić (ur.), *Pharos - antički Stari Grad*, Zagreb 1995, 123-124.
- Katić 1999-2000
M. Katić, *Uvod u proučavanje keramičkih radionica Farosa*, *Opuscula Archeologica 23-24*, Zagreb 1999-2000, 49-58.
- Katić 2000
M. Katić, *Grčko-helenistička keramika iz Farosa*, neobjavljeni magistarski rad, Zagreb, 2000.
- Kirigin 1985
B. Kirigin, *Zapažanja o helenističkoj nekropoli Isse*, *Materijali XX*, Beograd 1985, 91-110.
- Kirigin 1986
B. Kirigin (ur.), *Otok Vis v helenizmu*, Ljubljana 1986.
- Kirigin 1990
B. Kirigin, *Late Gnathia: a glimpse at the Issa case*, u: *B' Epistemonike Sinanthesse Gia Ten Ellenistike Keramike*, Atena 1990, 58-65.
- Kirigin 1996
B. Kirigin, *Issa, grčki grad na Jadranu*, Zagreb 1996.
- Kirigin 2004a
B. Kirigin, *Faros, parska naseobina*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 96, Split 2004, 9-301.
- Kirigin 2004b
B. Kirigin, *The beginning of Promontorium Diomedis, A Preliminary Pottery Report*, *Hesperia 18* (I Greci in Adriatico 2), Roma 2004, 141-150.
- Kirigin, Marin 1985
B. Kirigin, E. Marin, *Issa '80, Preliminarni izvještaj sa zaštitnih arheoloških iskopavanja helenističke nekropole Martvilo u Visu*, *Novi neobjelodanjeni natpisi iz Visa*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 78, Split 1985, 45-72.
- Kirigin, Marin 1988
B. Kirigin, E. Marin, *Excavations at Issa, island of Vis (YU) 1980, A preliminary report*, *Studi di antichita' 5*, Lecce 1988, 129-147.
- Kirigin, Hayes, Leach 2002
B. Kirigin, J. Hayes, P. Leach, *Local pottery productions at Pharos*, N. Cambi, S. Čače, B. Kirigin (ur.), *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana*, Split 2002, 241-260.
- Klaić 1981
B. Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb 1981.
- Lippolis 1994
E. Lippolis (ur.), *La necropoli ellenistica: problemi di classificazione e cronologia dei materiali*, *Catalogo del Museo Nazionale Archeologico di Taranto*, III, 1 La necropoli: aspetti e problemi della documentazione archeologica dal VII e I sec. a. C., Taranto 1994.

- Lo Porto 1966
F. G. Lo Porto, *Metapont-Scavi e ricerche archeologiche*, Notizie degli scavi di antichità, serie ottava-vol. XX, Roma 1966, 136-232.
- Majnarić-Pandžić 1970
N. Majnarić-Pandžić, *Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Srijemu*, Vinkovci 1970.
- Marić 1959
Z. Marić, *Grobovi ilirskih ratnika iz Kačnja*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, N. S., Sarajevo 1959/14, 87-102.
- Marić 1968
Z. Marić, *Japodske nekropole u dolini Une*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, N. S., Sarajevo 1968/23, 5-80.
- Marić 2004
Z. Marić, *Grafiti sa grčkih posuda iz razorenog ilirskog grada Daorsona iznad sela Ošanića kod Stoca u Hercegovini*, Godišnjak Centra za balkanološka istraživanja, Knjiga 31, Sarajevo 2004, 185-217.
- Migotti 1986
B. Migotti, *Grčko-helenistička keramika iz Starog Grada na Hvaru*, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. serija-vol. XIX, Zagreb 1986, 147-178.
- Migotti 1989
B. Migotti, *Grčko-helenistička keramika iz Starog Grada na Hvaru (II)*, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. serija-vol. XXII, Zagreb 1989, 19-34.
- Nikolanci 1954-1957
M. Nikolanci, *Pharos, Rimljani i Polibije*, Vjesnik za arheologiju i historiju Dalmatinsku 56-57, Split 1954-1957, 52-59.
- Parović-Pešikan 1985-1986
M. Parović-Pešikan, *Grčko-italske i helenističke vaze iz Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, N. S. 40/41, Sarajevo 1985/1986, 39-60.
- Pianu 1990
G. Pianu, *La necropoli meridionale di Eraclea 1, Le tombe di secolo IV e III a. C.*, Roma 1990.
- Prag 1992
A. J. N. W. Prag, *Black glaze ware*, A. Small (ur.), *Gravina, An Iron age and Republican Settlement in Apulia, Volume II: Artifacts, British School of Rome*, London 1992, 67-132.
- Puritani 2002
L. Puritani, *Problemi di classificazione e di datazione della cosiddetta "ceramica di Gnathia"*, *Archeologia classica*, vol. LIII-n. s. 3, Roma 2002, str. 379-403.
- Rocco 1954
A. Rocco, *Qualiano (Napoli) - Sepolcreto di eta preromana (III-II sec. av. Cr.)*, Notizie degli scavi di antichità, serie ottava-vol. VIII, Roma 1954, 38-45.
- Sparkes, Talcott 1970
B. A. Sparkes, L. Talcott, *Black and Plain pottery of the 6th, 5th and 4th centuries B. C.*, Athenian Agora XII, Princeton, New Jersey 1970.
- Trendall 1970
A. D. Trendall, *The red-figured Vases of Lucania, Campania and Sicily*, Bulletin Of the Institute of Classical Studies, First Supplement, 26, London 1970.
- Trendall 1973
A. D. Trendall, *The red-figured Vases of Lucania, Campania and Sicily*, Bulletin Of the Institute of Classical Studies, Second Supplement, 31, London 1973.
- Trendall 1989
A. D. Trendall, *Red figure vases of South Italy and Sicily*, London 1989.
- Tusa 1959
V. Tusa, *Libertina, Rinverimenti archeologici*, Notizie degli scavi di antichità, serie ottava-vol. XIII, Roma 1959, 350-356.
- Velimirović-Žižić 1966
O. Velimirović-Žižić, *Nalazi u Momišićima*, *Starinar* N. S. XV-XVI, 1964-1965, Beograd 1966, 193-207.
- Zotović 1985
M. Zotović, *Arheološki i etnički problemi bronzanog i gvozdenog doba zapadne Srbije*, Beograd 1985.

Summary

Greek and Hellenistic pottery from Pharos at the Archaeological Museum at Split (old acquisitions)

Key words: Pharos, red figured, black gloss, Gnathia, plain and non decorated vases, local production

At the Archaeological Museum at Split there are forty-one vases that belong to Greek and Hellenistic pottery (4th -1st century BC). The Museum acquired them between 1897 and 1949, without much contextual data. The complete vases may belong to grave goods. Vases from Knežine (nos. 1-4, 11, 13, 14, 30 and 40) and from Garmice (nos. 26 and 29) are from graves.

Two lekaneis (nos. 1-4) are of red figured style and are close to similar ones at Issa and in South Italy. Most of the vases listed here belong to black gloss pottery (nos. 6-29) standard and of local production. Unguentarium no. 23 may be an import from Greece proper. Nos. 28. and 29 are lamps.

Lebes gamikos, two pelikai, fragment of a pelika and an oinochoa (nos. 30-34) belong to Gnathia style and are close to the local production of these vases at neighbouring Issa. To plain ware belong an lebes gamikos (no. 35) and unguentari (nos. 36-41).

Translated by: B. Kirigin